

ДО ЗБРОЇ

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

ВИПУСК

24 (37)

ВЕРЕСЕНЬ

1954

РІК

ВИДАННЯ

VII

З М І С Т :

1. І. Бутковський:	Організаційна структура УПА	1
2. І. Кучер:	Шляховна танкова продукція ССРСР	8
3. Р. Всеволод:	Німецька протилет. артилерія	11
4. В. Демчук:	Воднева й кобальтова бомби	16
5. М. Б.:	Маршал Монтгомері	19
6. Б. Монтгомері:	Завдання ОНАП-у й сов. загроза	21
7. С. Данилюк:	Костянтин Рокосовський	24
8. І. Чуб:	Партизанський полонений	25
9. Б. Г-ий:	Зуб за зуб	28
10. Б. Г-ий:	Атентат — щоденна картина	29
11.	З книжок і преси	31
12.	Військові новини	39

Передруки дозволені при заповданні джерела

Ціна одного примірника журналу „ДО ЗБРОЇ“:

в Німеччині	1.— нм.	у Франції	100.— ффр.
у Вел. Британії	2.— шил.	в США	0.50 дол.
в Бельгії	12.— бфр.	в Канаді	0.50 дол.
в Голляндії	1.20 гульд.	в Австралії	2 шил. 6 пс.
у Швеції	1.20 кср.	в Аргентині	3 пези
у Швайцарії	1.— фр.	в Бразилії	5 крз.

Адреса В-ва: „DO ZBROJI“

MÜNCHEN 2, Karlsplatz 8/III, US-Zone Germany

diasporiana.org.ua

Видає Місія УПА при ЗП УГВР.

Druck: „Logos“, München 8, Rosenheimerstr. 46 a.

ЗА САМОСТІЙНУ СОБОРНУ
УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

ВОЛЯ НАРОДАМ
ВОЛЯ ЛЮДИНІ

РІК ВИД. VII

ВЕРЕСЕНЬ 1954

ВИПУСК 24 (37)

I. БУТКОВСЬКИЙ

Організаційна структура УПА в час німецької окупації

Друга світова війна внесла побіч нових елементів з ділянки техніки, що змінили стратегічне і тактичне обличчя війни, ще один дуже важливий елемент: територіальну партизанську і підпільну війну.

Як масове явище виступали на арену воєнних дій цілі народи, продовжуючи війну навіть тоді, коли їхні регулярні армії ворог розбив і зліквідував. Виступали і такі народи, що своїх регулярних армій зовсім не мали. Виступали один по одному так, як викликали їх на воєнну арену історичні події.

Форми цієї боротьби в різних народів і в різних фазах війни були різні, як теж різні були політичні концепції, на яких ця боротьба базувалася. Здебільшого це інтервенційні концепції, зор'єнтовані на одну з воюючих великодержав і дуже часто цими великодержавами інспіровані.

Український народ спромігся побіч інших концепцій на самостійницьку концепцію, що без орієнтації, без зв'язку й допомоги від будь-якої з воюючих сторін, знайшла активну підтримку найширших народних мас.

Зовнішнім виявом цієї концепції, а разом і її реалізатором, було українське визвольне підпілля, як політична сила, і Українська Повстанча Армія, як збройна формація.

До цього часу питання організаційної структури цієї збройної формації не було ще висвітлене, коли не згадувати деяких статей і мемуаристичних публікацій, що займалися цим питанням фрагментарно й посередньо.

Заки перейти до самої теми, хочу звернути увагу на існуючу також і в нас, плутанину понять «партизанський» і «повстанчий». А нам бодай треба б їх конче від себе відрізати.

Партизанщина походить від латинського слова «pars, tis» — частина, й уживається на окреслення частини воюючої регулярної збройної сили, яка у ворожому запллі, послуговуючись окремими методами виконує окреслені оперативні і тактичні доручення свого командування, доручення, яких в силу обставин не можуть виконати регулярні фронтові частини. Характеристичною рисою партизанщини є те, що вона не знає поняття території такою, як її розуміє регулярна армія і за неї вона не воює. Вона знає тільки терен, тобто поземелля, яке менше чи більше надається, щоб завдати ворогові втрат і яке дає менші чи більші можливості для збереження власних сил.

У випадку УПА окреслення «повстанча» є не лише метрикою її народження, не лише її генезою, але й означенням, що підкреслює її суверенність та незалежність. Її поява є суверенним виявом волі народу до самостійного життя. Вона має свій керівний осередок на рідних землях і жодна постороння, чужа сила не має впливу на його рішення і виконність цих рішень. Її питома стратегічна концепція не перерішує ані її організаційної структури, ані тактики. Ці елементи є зумовлені обставинами, в яких доводиться провадити боротьбу.

Коли йдеться про тактику УПА, то вона є партизанська, і якщо побіч окреслення «повстанча» в деяких випадках уживатиму і другого — «партизанська», то тільки в тактичному, а не концепційному розумінні.

Пристаючи до обговорення організаційної схеми УПА, тобто організації і дії керівних органів, беру до уваги 1944 р., бо в тому

році замикається один її період, диктований однією ситуацією, тобто німецькою окупацією. Беру цей момент ще й тому, бо в половині того року УПА дістала своє політичне вивершення у виді Української Головної Визвольної Ради.

Хочу подати по можливості **статичний** переріз, а не історичний нарис, бо це друге не вміщалося б у рамки однієї статті.

Територіальний поділ

Із характеру УПА як народної, повстанчої збройної сили, що веде боротьбу проти окупанта в його запіллі, з політичної концепції цієї боротьби та стосованої в ній тактики впливала її організація. Поділ на стосовані в регулярних арміях чітко окреслені одиниці й роди військ не міг мати примінення в УПА на цьому етапі боротьби, якщо ця боротьба мала бути успішною. При творенні організаційної структури треба було узгляднити два принципи:

збереження єдності і цілеспрямованості всього руху (стратегічна централізація), і забезпечення якнайбільшої оперативності відділів (децентралізація виконності).

Збереження цих принципів гарантував територіальний і адміністративний поділ. Із вимог конспірації зв'язків і постачання треба було дотримуватися адміністративного поділу території окупантом, вводючи тільки незначні, географічними і тактичними моментами диктовані, корективи.

Отже ціла територія, на якій діяла УПА, розподілялася на такі краї:

1. Північний Край (Волинська й Житомирська області),

2. Західний Край (Львівська, Тернопільська, Станіславівська, Чернівецька й Дрогобицька області, та Перемищина з Лемківщиною і Холмщина),

3. Південний Край (Вінницька й Кам'янець-Подільська області)

і відповідно до цього поділу діючі на окреслених теренах сили мають назви УПА-Північ, УПА-Захід і УПА-Південь.

Наступною й найнижчою територіальною одиницею є **Воєнна Округа**. Це одиниця, яка не покривалася з існуючим тоді окупантським адміністративним поділом, а була тенденція зрівняти її з межами советської області, яку німці поділили були на кілька своїх округ. Таке розмежування Воєнних Округ, хоч не без винятків, було проведене на терені дії УПА-Захід, який ділився на 6 Воєнних Округ, а саме: I. ВО — Львів-місто (її нечисленні відділи квартирували в Янівських лісах), II. ВО — Львівська область і Холмщина, III. ВО — Тернопільська область, IV. ВО — Станіславівська й Чернівецька області, V. ВО — Дрогобицька область і VI. ВО — Перемищина й Лемківщина, тобто південна частина тієї території, що пізніше в історії відіграла велику роль під назвою **Закерзоння**. Неможливо бу-

ло застосувати цей принцип у такій мірі на терені УПА-Північ, де важлива ворожа постачальна артерія, шлях Львів—Київ диктував інший поділ.

Штаби

Головний Військовий Штаб (ГВШ) як орган керівництва Головного Командира УПА складається із шефа штабу і наступних відділів:

- I. Оперативного
- II. Розвідувального
- III. Вишкільного
- IV. Організаційно-персонального
- V. Тилового
- VI. Політично-виховного.

Оперативний відділ розпрацьовує бойові акції, координує і керує ними при допомозі загальних інструкцій та конкретних наказів, розпрацьовує пляни та тактичні заходи на різні фази боротьби і окремі ситуації, планує і керує великими рейдами важливішого політичного значення та більшого територіального засягу, дає загальну оцінку становища, забезпечує всі терени здобутими мапами і наладжує власну продукцію мап.

Підпорядкованим цьому відділові старшинам для тактичних завдань, які були тільки при штабах двох найвищих штаблів у структурі УПА, тобто при ГВШ і КВШ, припадало подвійне завдання: першим з них було розпрацьовувати на евентуальне майбутнє пляни здійснення партизансько діючих відділів у фронти; другим вже практичним їхнім завданням було організувати партизансько діючі фронти і керувати їхніми акціями у випадку появи небезпеки, що загрожувала двом або більше територіальним одиницям, чи лише одній, але для відсунення якої потрібна була концентрація сил не тільки з одного терену. Якщо такі фронти були творені на теренах більше, ніж одного краю, або силами більше, ніж одного краю, то організування і керівництво ними належало до компетенції старшин для тактичних завдань УПА при ГВШ. Якщо такі акції могли бути проведені в межах і силами одного краю, то ними керували старшини для тактичних завдань краю.

При цьому треба зазначити, що в таких випадках не йшлося про концентрацію усіх сил даної територіальної одиниці чи одиниць, а про якусь їхню частину, бо опорожнення цілого терену створювало потенціально небезпеку й на інших місцях.

Розвідувальний відділ зосереджує, розпрацьовує і використовує увесь розвідочний і контррозвідочний матеріал.

Вишкільний відділ опрацьовує напрямні і програми вишколу, програми старшинських і підстаршинських шкіл, організує і керує безпосередньо навчанням у старшинських школах, зосереджує весь досвід боротьби і розповсюджує його окремими вишкільними інструкціями, опрацьовує і видає правильники та різну військову літературу, керує рівномір-

ним розподілом закупленої чи здобутої ворожої військової літератури.

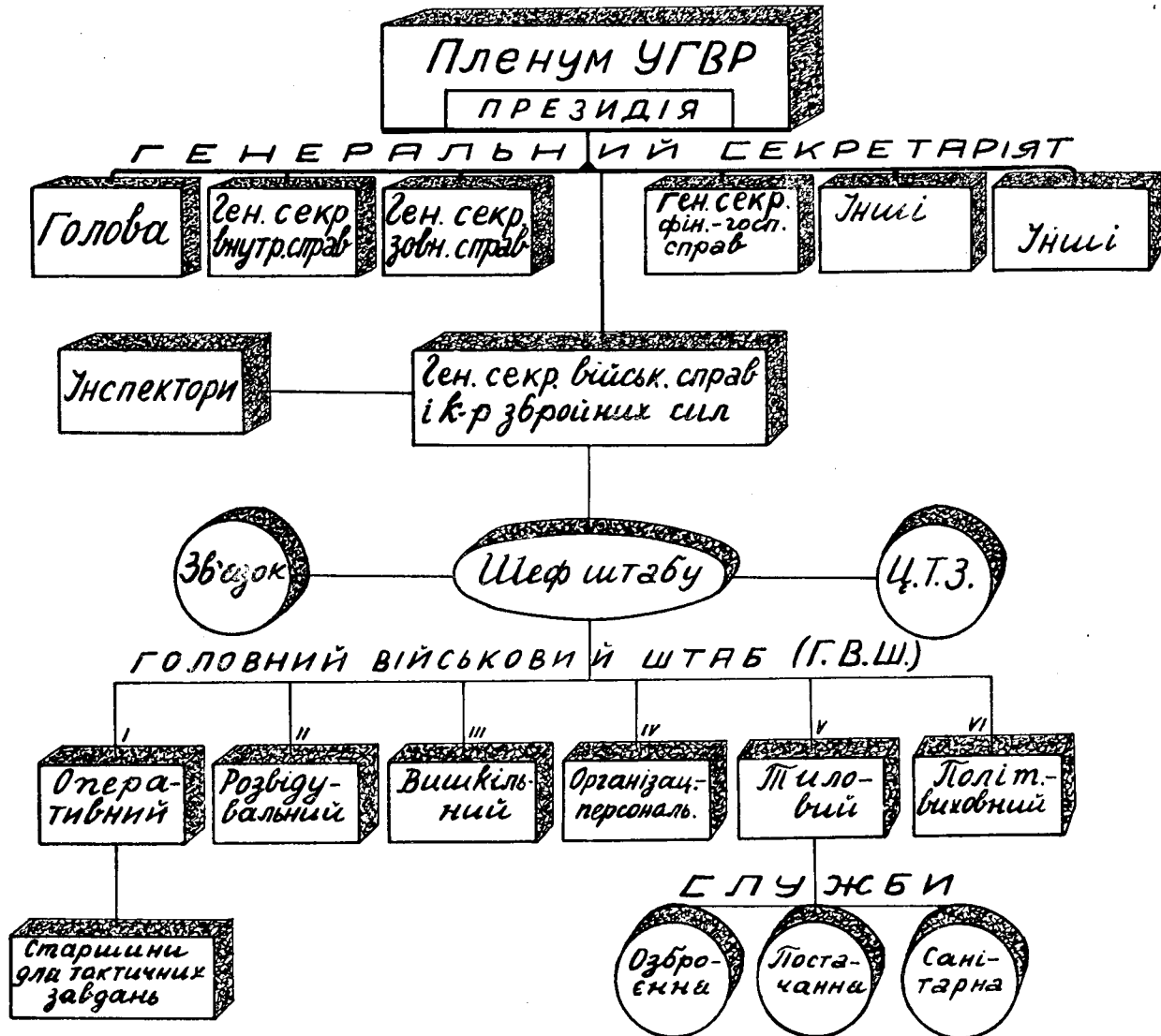
Організаційно-персональний відділ справляє організаційні схеми, проводить реєстр стану, полагоджує персональні справи, господарить відповідно до потреб кадрами старшин і інших фахівців.

Тиловий відділ виконує свою складну і

розподіл ліків і всякого санітарного матеріалу, вивінування польових шпиталів. До нього належало також планування і організування виробничих підприємств різних ділянок.

Політвиховний відділ, хоч він останній в структурі штабу, все ж таки він найважливіший. Він вказує мету боротьби, обґрунтовує її, проєктує політичну тактику, накреслює

Організаційна структура Головного Командування УПА

важку в підпільних умовах боротьби функцію при допомозі служб озброєння, постачання і санітарної служби. До нього належать ведення реєстрів різномірної зброї і муніції (УПА вживала зброю різних армій) як уживаної так і магазинованої, центральна господарка зброєю і муніцією, реорганізація і уніфікація озброєння на поодиноких теренах, центральне керівництво в постачанні харчами, одягом, взуттям, організування і рівномірний

перспективи боротьби. Формация того роду як УПА є формацияю з дуже виразним політичним характером і цей момент мусив бути узгляднений в її структурі. Вона зродилася з політичної концепції і, організуючись на принципі добровільности, мусить здобувати передусім симпатії й підтримку власного населення та відзвук серед чужих народів, мусить намагатися деморалізувати й демобілізувати ворога. Отже вона мусить мати розбудову

ваний виховно-пропагандивний апарат який міг би високо підняти моральний, ідейний та політичний рівень власного вояцтва і його публічними виступами, особистим прикладом і, що найважливіше, політично цілеспрямованими акціями перетворити УПА в політично-пропагандивну силу, доповнюючи такий її характер відповідно до ситуацій видаваними листівками і пресою.

Безпосередньо підпорядковані Головному Командирові УПА інспектори виконують функцію його контрольного органу на всій території дій УПА.

Шефові ГВШ є підпорядкована служба зв'язку, що своєю мережею зв'яже його з Головним Командиром, начальниками поодиноких відділів та краями, і **центральный технічний зв'язок (ЦТЗ)**.

Структура **краєвих військових штабів (КВШ)** така сама, як ГВШ. Вони мають ті самі відділи і служби за винятком ЦТЗ і виконують ці самі функції на територіях поодиноких країв, а в випадках перервання зв'язків з Головним Командуванням вони є найвищим керівним органом на терені своєї дії.

Військовий штаб **воєнної округи (ВШВО)** в своїй структурі відрізняється від попередніх тільки тим, що не має старшин для тактичних завдань, а командир ВО не має інспекторів. Інший також є характер роботи цього штабу.

Відмінно, як в інших збройних формаціях цього рода, в УПА територіальний поділ зупинився на досить високому щаблі. Дальші кроки вниз скривали в собі небезпеку надмірного роздріблення диспозиційних осередків і позбавлення дієздатности боєвих одиниць. Дальший територіальний розподіл міг мати добре застосування в випадку боєвої організації, яка веде підготовку до загального зриву-повстання, а в міжчасі займається розвідочною, саботажною й диверсійною акціями, але не у випадку УПА, яка була наставлена на ведення боєвих дій. Впрочім цей принцип стосований в інших генерально був узгляднений також і в УПА, але тільки в окремих ділянках штабової роботи, яка потребувала допоміжного адміністративного апарату.

Коли Головне Командування є стратегічно-координаційним центром, а КВШ виконує цю функцію на окресленому терені то **Воєнна Округа** це той щабель у структурі УПА, на якому починається безпосереднє керівництво збройною силою та її акціями. Дальше йде вже тактичний поділ.

Величина території, кількість населення, його настрої й боєва готовість, теренові можливості, потреба й доцільність — це ті фактори, що рішали про кількість і якість відділів на терені Воєнної Округи. Всі відділи Воєнної Округи творили **групу УПА**. Кількість їх на теренах поодиноких Воєнних Округ була різна й доходила до тридцяти. Відділ в

системі УПА це найнижча, самостійна діюча боєва одиниця.

Всі перераховані дотепер щаблі на конструкційній драбині УПА не дають жодного уявлення про її силу, не є жодними поняттями, які в уяві неознайомленого викликали б конкретний образ. Щойно уточнення, що відділ — це сотня, до певної міри відкриває серпанок мряки. Тільки до певної міри, тому що партизанська сотня не є таким конкретним поняттям, як сотня регулярної армії, навіть тоді, коли ці сотні, як в УПА, побудовані за чітко окресленими схемами. Коли в регулярних арміях виховання, вишкіл, техніка й сама складність машини, якою є армія применшують у великій мірі значення індивідуальности, то в партизанській частині індивідуальність командира має незвичайно велике значення. Дві чисельно однакові сотні, з однаковим вогневим виposażенням і однаковим вишколом, є дві зовсім різні сили, вартість і вагу яких визначають передусім якості сотенних.

Курінь і загін

Збройна сила ВО, тобто Група, складалася з відділів або як ми вже уточнили, із сотень, з яких кожна підпорядкована безпосередньо командирові ВО. Тільки у випадках потреби для переведення більших акцій, що вимагали концентрації більшої сили, сотні по 3—4 були лучені в курені, а два і більше куренів творили загін. Об'єднання в курені й загони для ведення зачіпних акцій відбувалися тільки на наказ командира ВО. На функції курінних були визначувані кращі командири відділів, що входили в склад куренів. Командування над загоном перебирав з правила командир ВО, або начальник його штабу. Тільки для ведення оборонних акцій квартируючі в сусідстві відділи могли самі об'єднуватися в курені, якщо не було можливості на час дістати на це згоди чи наказу від зверхника, а потреба такого об'єднання була очевидна. На такий випадок командири куренів були завчасу визначувані при розташовуванні відділів у терені. Тільки у виняткових випадках на деяких теренах діяли курені як постійні бойові одиниці.

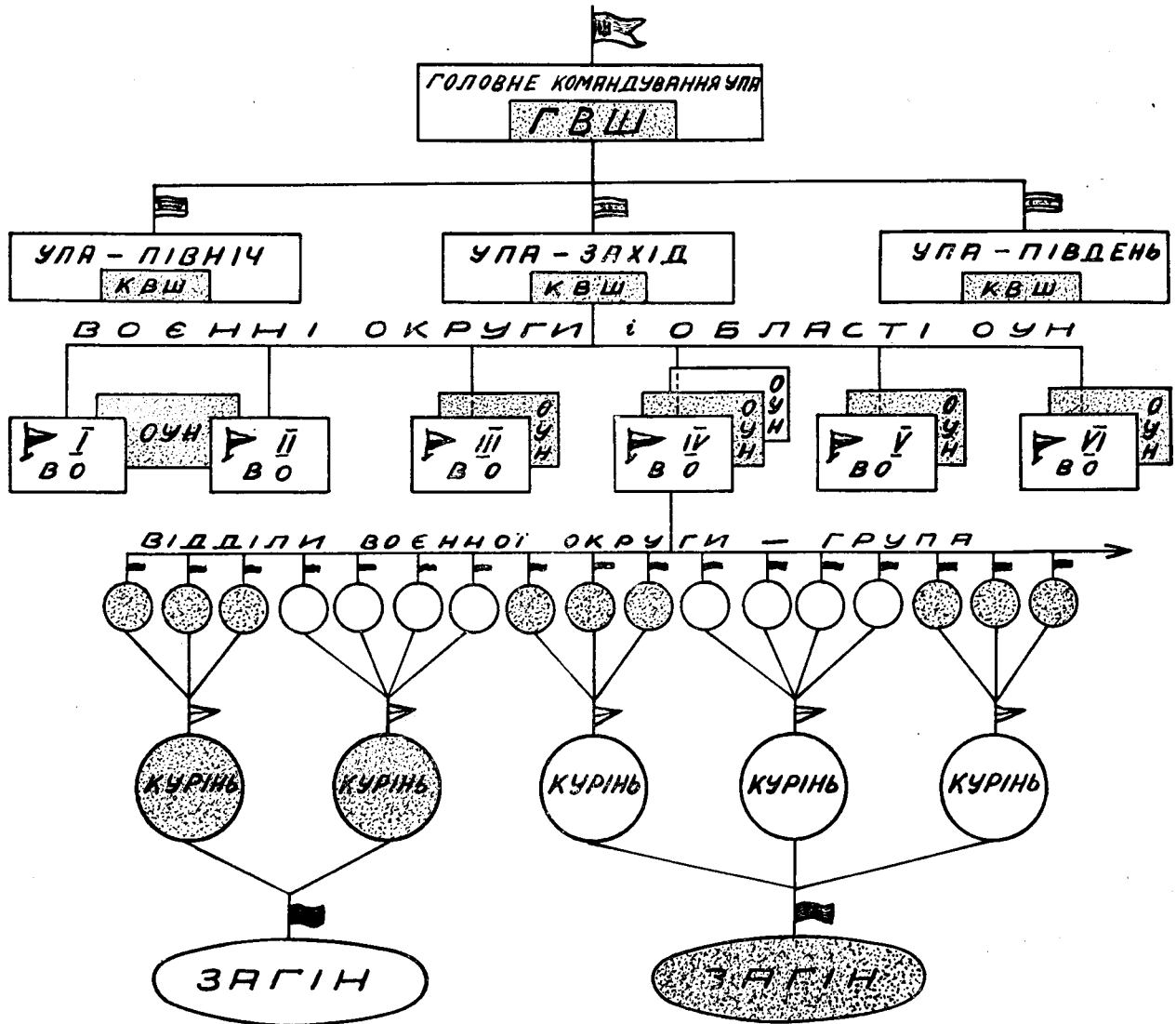
Виминання посередніх організаційних щаблів як постійно діючих одиниць було диктоване вимогою можливо на якнайвищому командному щаблі пізнати добре силу й вартість кожної складової частини групи і забезпечити відповідно до потреб успішне керування операціями. Момент безпеки перед великими наслідками евентуальної, ворожої інфільтрації був тут також врахований.

Для квартирування відділи мали повизначувані доволі широкі райони, а часто перекидування їх з одного в інший район доводило до того, що кожний відділ у кожному закутку Воєнної Округи почував себе вдома. Це підносило його здатність маневрування, а тим

самим боеву вартість на кожному місці ВО залежно від потреб. Із важливіших негативів цієї конструкції, яким — з уваги на часом далеко віддали від командного осередка — була трудність у зв'язках і в наслідок цього в наглих випадках брак відповідних наказів рівноважилися впливаючим із нього позитивом, бо виробляв у командира відділу почуття від-

менти, розцінювані зокрема з аспекту оборони населення перед ворожим терором. До них належали: добре знання терену і людей, а в наслідок цього кращі можливості розвідки, підступу, засідки чи відвороту і значно вищий ступінь завзяття в обороні рідного села. Їм у протипагу виявлялися також і великі негативи: погубне для партизанської частини заси-

Територіальний і тактичний поділ УПА

повідальності і сприяв виявові ініціативи. А коли ще додати, що «місце постою командира ВО є в сідлі», як вимагало зверхнє командування, що він знаходився в постійному рухові і був завжди там, де відділам загрожувала, чи могла загрожувати, небезпека, де його присутність була конечна, то і цей негатив значно блідне.

Самооборонні відділи

Були ще й інші аргументи, які промовляли за дальшим територіальним роздрібненням і творенням льокальних боевих одиниць, аргу-

джування на одному місці, сприяння деконспірації, плекання льокального патріотизму, холодно невикалькульовані рішення, а у випадку невдач і людських втрат — образ вбитих синів, братів, мужів чи батьків викликав серед населення заломання і зневіру.

Але й це складне питання знайшло розв'язку в організації т. зв. Самооборонних Кущових Відділів (СКВ). Весь боездатний і охочий до цього елемент одного чи кількох сіл, залежно від кількості цього елемента й розположення сіл, був зорганізований у відповідні

боеві одиниці і конспіративно, звичайно ночами, вишколюваний. Це звичайно були цивільні люди, що мали захovanу зброю по домах, які у випадку небезпеки, зокрема ночами, ставали в обороні села. Ця розв'язка не є оригінальна, але й не копіювана. Вона була стосована в інших країнах рівночасно і скоріше, зокрема широко стосували її червоні китайці в боротьбі проти японської окупації. Так отже побіч, умовно називаючи, регулярних частин УПА існували нерегулярні міліційні одиниці, що зокрема вживані на відкритих теренах, де не могли постійно квартирувати відділи, давали позитивні наслідки.

Озброєння

Озброєння відділів УПА є диктоване партизанською тактикою, якою вони послуговуються. Відділи УПА — це піхотинські сотні, побудовані й озброєні за двома схемами: **схема 1** (легка) — 168 людей, озброєні в рушниці, легкі скоростріли, автомати, пістолі, ручні гранати, вибухові речовини і **схема 2** (тяжка) — 186 людей з тим самим озброєнням із додатком трьох танкових скорострілів і трьох мінометів калібром не вище 82 мм.

Дуже рідко і тільки на терені УПА-Північ були організовані і вживані кіннотні відділи та артилерійські батареї. Вони були приділювані до більших одиниць: до куренів і загонів, які діяли на часово звільнених від окупанта теренах.

Коли кіннота ще знаходить своє виправдання в партизанських умовах боротьби, то гармата скриває в собі велику небезпеку. Її дуже незначні в тих умовах позитиви ніяк не рівноважать негативів. Вона обезвладнює попартизанськи діючу частину, зменшуючи її рухливість і прив'язуючи її до хоч би найгірших доріг, дає ворогові велику можливість успішно її переслідувати. Прив'язання вояка до його зброї позбавляє його можливості своєчасно збагнути загрозливість становища і свідомість небезпеки збігається звичайно з моментом повного розгрому й загибелі, як це було в випадку Ковпака.

Частинна розв'язка цього питання, яка давала можливість вилімінувати негативи артилерії, а використовувати її позитиви, була знайдена у формі т. зв. «потенціальної артилерії». Всіх вояків відділу, що служили в регулярній армії в артилерії згруповано в один рій. Завданням цього роя в час бою з ворогом, який розпоряджав артилерією, було ввійти в посідання непошкодженої гармати і його власною зброєю бити по його становищах. Здобуту гармату, якщо було становливо забрати її з поля бою, заховувано в недоступному для ворога місці й опісля вживалося її тільки в окремих випадках для переведення деяких акцій і для вишкільних цілей. Позатим функцію артилерії в партизанських частинах досить добре виконує середній калібр міномета.

Пов'язання з ОУН

Побіч УПА як політично-збройної формації діє на цих самих теренах широко розгалужена політична організація ОУН. Між тими двома чинниками мусіла бути забезпечена гармонія, зокрема на тому щаблі, де починалася практична дія. Такими відповідаючими собі щаблями були Воєнна Округа УПА й область в структурі ОУН.

Роля і функція ОУН не обмежувалася тільки до функції політичної партії. Крім тої, яка зосереджувалася головню в пропагандивній, а частинно і в організаційній референтурах, вона всіма іншими референтурами виконувала ще іншу — адміністративну функцію. Зокрема по заснуванні УГВР вона перебрала і ролю адміністративного апарату всього визвольного руху.

Пов'язання, яке було застосоване на цьому щаблі, було компромісом між апартійністю УПА і конечністю такого пов'язання. Командир ВО входив у склад обласного проводу ОУН з правом вирішного голосу. Він мусів орієнтуватися в усій роботі ОУН, а зокрема у функціонуванні її адміністративного апарату, що був заразом таким же апаратом Воєнної Округи. З другого боку, респектуючи вище згадану апартійність УПА, а зокрема беручи до уваги випадки, що на постах командирів ВО були люди, які або нічого спільного з ОУН не мали, або належали до іншого її відламу, обласний провід ОУН міг тільки словесловлати свої побажання щодо переведення чи занехання боевих акцій. Права видавання доручень чи наказів провід ОУН у відношеннях до УПА не мав. Висота щабля, на якому це пов'язання було застосоване, а вслід за цим політична виробленість і зрілість людей, що виконували функції на цих постах, забезпечували гармонійність у функціонуванні обох чинників.

Дальшими щаблями в побудові ОУН були округи, повіт, район і станиця. Починаючи від округи до району включно, в керівних клітинах на цих щаблях були люди, що в організаційній номенклатурі називалися військовими референтами даного проводу. В УПА їх називали організаційно-мобілізаційними, або коротше «оргмобами». Вони були членами організації й організаційно їй підпорядковані. Їхніми діловими зверхниками в своїх ділянках були два начальники відділів штабу ВО, а саме: організаційно-персональний і тиловий. «Оргмоби» із своїми відповідно до потреб розбудованими апаратами були саме тим продовженням перерваного на щаблі ВО територіального поділу, але вже з звуженими до чисто адміністративного характеру функціями.

По лінії організаційно-персонального відділу ВШ ВО до «оргмоба» належало: провадити реєстри військовоздатного елемента в своему терені, вишукувати потрібних в УПА

фахівців, поповняти добровольцями здекомплектовані відділи, чи давати новобранців для новоформованих. По лінії тилового відділу штабу: магазинувати зброю та муніцію й постачати нею відділи, в співпраці з господарським референтом ОУН — налаштувати прохарчування відділів, організувати й магазинувати медикаменти, організувати й постачати медикаментами шпиталі, дбати про організування виробничих варстатів. До нього належало також організування і керівництво згадуваними попередньо льокальними самооборонними відділами (СКВ).

Зв'язки

Зв'язок — це нервова система підпільного організму. Від справності його функціонування залежить дієздатність підпільного руху й успішність його боротьби. Тому в УПА до цієї ділянки, виділеної в окрему службу, були ставлені великі вимоги. На начальників цих служб ставлено добрих і метких організаторів.

На теренах дій УПА, де існувала мережа ОУН, військовим штабам і відділам були доступні її зв'язкові засоби, однак з уваги на те, що ці зв'язки, перевантажені великим організаційним рухом, функціонували надто повільно для вимог керівництва військом, штаби УПА скрізь розбудували власну систему зв'язку.

Основою зв'язкового апарату була мережа зв'язкових пунктів, розкинутих по всьому терені, що получені з собою в різних напрямках творили зв'язкові лінії. ОУН розбудовувала свої зв'язки для перевоження пошти, людей та постачання і звичайно мусіла вживати до цього підвод, що прив'язувало цей зв'язок до шляхів, а тим самим наражувало на небезпеку деконспірації і зустрічі з ворогом. Щоб зменшувати цю небезпеку, така лінія мусіла мати свій пункт у кожному селі, куди вона переходила, завданням якого було розвідувати про ворожі рухи в своїй околиці і в випадку небезпеки припиняти зв'язковий рух. До дальших обов'язків належали виміна коней, підвод і охорони.

Цими лініями зв'язку часто переходили постачальні валки УПА.

Окремі зв'язкові лінії УПА в основному будовані для передавання наказів і звітів, спіралися на кінному зв'язку, при чому віддаль між зв'язковими пунктами була досить велика, а контакт між ними втримувано звичайно найкоротшими польовими стежками. Цей зв'язок мусів бути побудований так, що часова віддаль між КВШ і ВО не могла бути більша, ніж 24 години, а в середині ВО — не більша, ніж 12 годин. Побіч активної лінії існували ще запасні.

Крім цього основного і найпевнішого засобу для зв'язків були вживані ворожі середники льокомоції, власні механізовані засоби (авта, мотоцикли), а на теренах звільнених від окупанта, побіч існуючої телефонічної мережі, яка тільки частинно могла бути вживана, розбудовувано власне польове телефонічне сполучення.

Ця мережа зв'язку і така система його функціонування була вживана лише для сполучування керівних осередків. Бойові відділи в бою користувалися засобами зв'язку, вживаними в аналогічних одиницях регулярних армій.

Обов'язок утримування зв'язків в УПА був в обох напрямках — згори вниз і знизу вгору так, що у випадку розірвання зв'язкової лінії активність обох розірваних кінців давала більшу запоруку відновлення контакту.

ЦТЗ

Центральний Технічний Зв'язок (ЦТЗ), що знаходився при ГВШ, — це радієвий зв'язок у стадії підготовки. За німецької окупації він ще практично не діяв, а згуртована в цьому осередку невелика кількість фахівців займалася вишколюванням на окремому курсі персоналу, збиранням і монтуванням технічних засобів для навчання і практичної дії.

Школи

Дуже важливою проблемою в УПА був вишкіл власних старшинських і підстаршинських кадрів, доплив яких із регулярних армій був замалий і в великій мірі не покривав запотребувань. Для розв'язки цієї проблеми були покликані краєві старшинські і підстаршинські школи, останні організовані щонайменше по одній в кожній ВО.

Такі старшинські школи на терені УПА були дві: одна на терені УПА-Північ і друга в Карпатах на терені УПА-Захід. Їх організували начальники вишкільних відділів КВШ. Інструкторський склад старшинських шкіл був разом апаратом начальника вишкільного відділу ГВШ для опрацювання підручників до загального вжитку (звичайно переклади) і важливіших проблем повстансько-партизанської боротьби. Господарсько і тактично старшинські школи були підпорядковані командирів ВО, на терені якого перебували.

*

Ця стаття не з'ясовує подрібно всієї проблематики структури і побудови УПА. Вона однак накреслює основні елементи, без яких уточнити та зрозуміти значення і ролю УПА в новітній історії України було б неможливо.

Післявоєнна танкова продукція ССРСР

Хто в 1941—45 рр. брав активну участь у боротьбі проти большевиків, той мав змогу переконалися, що мілітарна сила ССРСР спиралася на панцирній зброї. Помиляється однак той, хто на тому самому шляху шукав би розвитку потуги Советської армії в період 1945—50 рр., тобто в роках першої післявоєнної п'ятирічки. Тоді, як інші галузі воєнної індустрії ССРСР затримали по сьогоднішній день свою «автономність», то танкова продукція пов'язана тісно з іншими галузями машинобудівельної промисловости, насамперед з автотракторною, транспортною та сільськогосподарською. Діючий в часі війни наркомат, а опісля — міністерство, танкової промисловости був весною 1946 р. зліквідований, а керівник танкової продукції ССРСР В. А. Малишев був призначений міністром транспортного будівництва. Цілий ряд суто-танкових будівельних заводів передано в розпорядження транспортного, автотракторного й сільськогосподарського будівництва. Тільки мала кількість машинобудівельних підприємств була відділена для продукції танків. Все ж таки большевики зуміли переставити й організувати машинобудівельну індустрію так, що на випадок війни вони зразу можуть приблизно 90% всіх вищезгаданих нетанкобудівельних заводів переключити на повну продукцію танків. Таким способом в ССРСР існують два роди підприємств, які, — частково нехай і в потенції, — ніяк не поменшують панцирної потуги ССРСР:

1) заводи, які надалі продукують танки та запасні частини до них;

2) заводи, які випускають машини транспортного або сільськогосподарського характеру, але впродовж короткого часу можуть бути переставлені на продукцію танків.

Яка ж була причина, що заставила большевиків переключитися на ці нові рейки танкової продукції? Ахілловою п'ятою ССРСР є суходільний транспорт. Паралізувати його, значить нанести основний удар Советській армії. В майбутній війні такого удару треба сподіватися з боку ворожого летунства, і тому інструментом успішної оборони на тому відтинку може бути тільки сильне власне летунство. Знову ж морські кордони ССРСР, — той догідний пляцдарм для висадки ворожих військ, — найкраще обороняти з моря. То ж звідси висновок: ні першої ні другої галузі продукції не можна зменшувати; залишилася ж тільки — танкова промисловість.

Та не тільки стратегічні міркування призвели большевиків на шлях компромісової можливо навіть ідеальної розв'язки питання.

Вирішним чинником в тій проблемі була катастрофальна ситуація, що заіснувала в післявоєнних роках на сільськогосподарському й транспортному фронтах. Тут дошкульно відчувався брак тяглових та землеобрібних машин. По-оження було настільки загрозливе, що в 1946—47 рр. почато відкрито говорити про повний провал цих ресурсів советського господарства і тільки радикальні методи могли запобігти катастрофі.

В лютому 1947 ЦК ВКП(б) видав наказ відносно «засобів підйому сільського господарства в післявоєнний період», в якому на-стоюється на:

1) негайному поширенні машинових парків в сільському господарстві;

2) переведенні основного ремонту сільськогосподарських машин. Це все могло бути зреалізоване тільки коштом других галузей машинобудівництва, в цьому випадку — танкової промисловости.

Перед відповідальними людьми поставлено вимоги виповнити до кінця першої післявоєнної п'ятирічки якнайвищі норми. Почалась не тільки гарячкова перебудова вже наявної танкової індустрії на транспортну і головно на продукування сільськогосподарських машин, але теж будовано й нові заводи. Під час цієї акції малося на увазі одне: і перебудову старих і будову нових заводів проводити так, щоб їх в разі потреби можна було заставити негайно випускати бойові танки серійним способом. Таким чином:

а) створено можливості збільшити продукцію транспортних і сільськогосподарських машин;

б) до небувалих розмірів розширено потенціал танкового будівництва;

в) розпоряджаючи часом, присвячено багато уваги конструкторській і дослідній роботі.

1950-ий рік приносить деякий зворот в танковому будівництві ССРСР. До цього причинилася зовнішньо-політична ситуація (війна в Кореї, в Індо-Китаї, загальне міжнародне напруження тощо) та покращання відносин на сільськогосподарському відтинку. З тією хвилиною почалося повільне виділювання машинобудівельних об'єктів для продукції танків. В основу цієї продукції покладено принцип децентралізації, тобто не творено спеціальних танкобудівельних заводів, які продукували б усі деталі танка, і в яких провадилося б монтаж танків, але почато виробляти різні частини в різних машинобудівельних фабриках. Такий принцип має свої добрі і злі сторони. Він уможливорює використати для воєнних цілей цілий ряд маши-

нобудівельних заводів, які в основному призначені для мирної продукції. Також з конспіративного погляду така система незвичайно утруднює ворожим розвідкам здобути повне уявлення про стан воєнної продукції. З другого боку, ця система незвичайно трудна щодо адміністрування. Відомо бо, що в СРСР різні машинобудівельні заводи — залежно від того, що вони в основному продукують, — підлягають різним міністерствам,

Т 34/85

які дуже часто не тільки між собою тихо ривалізують, а то й себе взаємно саботують. Таким чином кооперування, цей найважливіший елемент, у такій системі продукції залишає багато до побажання. Бували випадки, що, напр. танкомонтажні заводи отримували подвійну доставу гусениць, а за те місяцями мусіли чекати на оптичне приладдя. Був випадок, що одному заводові, в якому монтовано легкі розвідувальні танки, доставлено гармати для танка типу «Йосиф Сталін».

Сучасний стан приблизно такий: танки чи їх частини продукуються в яких сто заводах або в танкобудівельних цехах більших машинобудівельних об'єктів. Всі вони працюють 365 днів у рік, по три зміни денно. З територіального погляду вони поділені адміністративно на такі групи:

- 1) південна група (УРСР та Кавказ);
- 2) ленінградська група;
- 3) середущоросійська група;
- 4) приволжська група;
- 5) уральська група;
- 6) західно-сибірська група;
- 7) східно-сибірська група.

Південна група спирається на власну металургічну базу (Донбас, Приозів'я, Кривий Ріг). Для неї працюють «Запорозжсталь», «Азовсталь» та останньо Маріупольський завод ім. Ільїча, в якому виготовляються броньові плити для танків Т-34. Головні заводи південної групи це Харківський завод ім. Горького.

Завод № 183 це складова частина Харківського тракторного машинобудівельного заводу (ХТЗ) і є неначе одним з його цехів. Під

час війни цей завод було перенесено на Урал і, проти всяких сподівань, вже в 1944 році знову змонтовано в Харкові. В цьому заводі випускано серійно Т-34 і Т-60. В ньому працює пересічно 3 000 робітників.

Київський танкобудівельний завод ім. Горького випускає танки середнього типу і він, як не враховувати його адміністративної незалежності, технічно підпорядкований заводові № 183. Він має філіяли: в Комарівці під Києвом, в Корсунь-Шевченківському під Києвом, (побудований щоліш у 1948 р.) та у Львові — Львівський танковий завод, що пов'язаний із Львівським автозаводом.

Маріупольський танковий завод пов'язаний з Маріупольським металургічним заводом ім. Ільїча. Спочатку цей завод постачав другим танкобудівельним підприємствам спеціальну сталь та бронеплити. Однак вже від 1947 р. мало б тут працювати 5—6 000 людей над будовою танків, а видайність продукції мала б досягти 2 000 танків річно.

Найважливіший завод **ленінградської групи** це **Завод № 185**, що адміністративно підлягає тричі-орденоносному заводові ім. Кірова. Він випускає важкі танки типу «Й. С.» Працює в ньому 15 000 робітників. Річна видайність перевищує видайність усіх трьох танкобудівельних заводів південної групи.

«Йосиф Сталін III»

Ленінградський завод ім. Сталіна продукує танки середнього типу; його річна видайність 2 000 танків. Головними конструкторами тут інженери Котін і Духов.

Завод № 232 «Большевик» подібно як і завод ім. Сталіна пов'язані тісно з Кіровським заводом. Вже в 1926 р. випускали тут танки М. С.-1 та Т-24. Він являється одним з-поміж тих нечисленних заводів, де будова танків проводиться комплектно.

До середущоросійської групи належать **Каменецький завод № 38 ім. Куйбишева**, в якому виробляються не тільки танки, але також знамениті артилерійські тягачі. Головний конструктор тут інж. А. І. Козякін;

Брянський танковий завод, пущений в рух 1946 р. Він повністю споряджений станками, що були демонтовані в східній зоні Німеччини; випускає дві тисячі танків на рік; **Ярославський автозавод (ЯАЗ)** з річною видайністю 1 500 танків. Єдиний в ССРСР випускає танки розвідувального типу, нової конструкції, назва якого ще не відома.

Найбільший танкобудівельний об'єкт **приволжської групи** це відомий «ГАЗ» (**Горьковський автозавод ім. Молотова**). Танкобудівельний цех цього заводу випускає три тисячі танків річно. Він тісно співпрацює з заводом «Новое Сормово», що й доставляє йому танкові гармати й бронеплити. Антени для танків отримує «ГАЗ» із Саратовського заводу електроприладдя, а радіоприйомники із Горьковського радіозаводу ім. Леніна.

Завод № 112 співпрацює з «ГАЗ-ом»; його робітники це майже виключно в'язні (близько 10 000 людей); річна видайність — понад 3 000 танків.

Виксунський танковий завод також співпрацює з «ГАЗ-ом». Цей завод це власне дослідний об'єкт без серійної продукції.

Вороніжський завод, побудований щоліш 1947 р.; серійний випуск танків почався тут щоліш 1948 р.; працює в ньому 6 000 робітників; річна видайність — понад 2 000 танків.

Сталінградський завод «Красний октябрь» випускає 3 000 танків річно.

Уральська область — це основна база советського танкобудівництва, яка випускає 50% всієї танкової продукції ССРСР. До неї зараховується **Челябінський танкобудівельний центр** (головно завод ім. Кірова) — що дає приблизно 3 000 танків річно, далі **Танковий завод ім. Сталіна** в Нижньому Тагілі, «Уралмаш», — що є головною дослідною базою танкобудівництва, — **1-ий і 2-ий Свердловські танкові заводи** з видайністю 4 000 танків типу «Йосиф Сталін», **Чкаловський завод № 174** (випускає приблизно 700 танків типу Т-34), і врешті, **Оршський танковий завод** з річною видайністю 2 000 танків середнього типу.

До західньо-сибірської групи зараховується **Сталінський танковий завод** (Сталінськ в Кузбасі), який випускає 3 000 танків річно і в своєму розпорядженні має власний полігон, та **Новосибірський завод** з дуже незначним випуском танків.

У східньо-сибірській групі відомі покищо тільки три танкові заводи, а саме № 104 в Іркутську, **Чітинський танковий завод** і **Хабаровський танковий завод**. Річна їх продукція близько 5 000 танків.

На основі тих статистичних даних, що стоять тепер у нашому розпорядженні, в 1953 р. ССРСР випустив ок. 70 000 танків різних типів.

В авангарді цілої низки советських кон-

структорів танків стоять три світилиця:

1) «герой соціалістичної праці» і лавреат сталінської премії першого ступеня — **Йосип Яковлевич Котін**; під час війни він був головним конструктором Наркомату танкової промисловости; він же конструктор знаменитого «КВ» й «Йосиф Сталін»; тепер він головний конструктор Кіровського заводу в Ленінграді.

2) «герой соціалістичної праці» лавреат сталінської премії першого ступеня за 1945 р. **Микола Леонідович Духов**; тепер він інженер Кіровського заводу і рівночасно головний конструктор танкового заводу № 100.

3) «герой соціалістичної праці» **Олександр Олександрович Морозов**, творець Т-34, лавреат сталінської премії першого ступеня за 1943/4 (за удосконалення типу Т-60); від 1941 р. по сьогодні він займає становище головного конструктора тричі-орденоносного заводу № 183 в Харкові.

На нових серійних випусках советських танків помітний вплив німецьких конструкторів. Завважається вже споріднення з німецькими «Тиграми» і «Пантерою». В уральських танкобудівельних заводах працюють такі німецькі конструктори: **Гуго Зандлер**, **Гайнріх Кунце**, **Антон фон Поллер**, **Густав Серторітс** і інші.

Конструкція і перевірка нового танку займає приблизно 15 місяців. Щойно тоді може новий тип попасти на серійну продукцію. В загальному помітна тенденція не вводити якихсь революційних новинок, а радше придержуватися тих форм і типів, які оправдали себе в останній війні (широкі гусениці, куті а не литі вежі, антимагнетне покриття, мотори Дізеля). Через те стандартними типами советських танків залишаються й надалі «Т-34» і «ЙС». Перший важить 30 тонн, другий — 54 тонн і має дводулову гармату. В «Уралмаші» будується важкі типи в 70—80 тонн, які виглядом пригадують німецьких «Фердінандів». Продукція їх однак не є масовою. Крім малого радіусу дії і неповоротливости, ці танки оправдали себе в дії єдино як артилерія при обстрілюванні ворожих споруд.

Котін і Духов сконструювали два нові типи танків, яких назви нам покищо не відомі. Один з них важить 42 тонни і помітний цим, що має коротку-дулову гармату американського типу; він будується в Кіровському заводі в Ленінграді. Другий тип це легкий розвідувальний танк, дуже скорий і поворотливий. Як з цього видно, то в ССРСР серійно випускають щонайбільше п'ять-шість типів танків, і тому говорити про «сорок чи більше типів» можна тільки під аспектом історичного розвитку всієї панцерної зброї ССРСР*).

*) Маємо на увазі танкову продукцію, а не продукцією всієї панцерної зброї.

Основна тенденція советських конструкторів це: 1) достосовувати танк до боротьби на болотистих теренах і зимою; 2) досягнути максимальну простоту конструкції.

З того бачимо, що большевики зуміли не тільки зліквідувати господарську кризу

післявоєнних років, — яка безумовно мусіла відбитися негативно також на танковій продукції ССРСР, — але й створити потенційну базу, яка дозволить їм уже в другому році після мобілізації спорядити Советську армію річним випуском понад 150 000 танків.

РОМАН ВСЕВОЛОД

Німецька протилетунська артилерія

ІСТОРІЯ, ЗБРОЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ

Предтечі протилетунської артилерії й її дальший розвиток в Німеччині

Першими в новітній історії воєн, хто в війні почав стріляти «в повітря», були, мабуть, німці. Сталося це 1870 р. при облозі Парижу, а змушені вони були просто французькою винахідливістю й імпровізаційним хистом. Французи, оточені в Парижі, застосовували для зв'язку з незайнятою частиною Франції вільні бальйони, що їх, до речі, винайшли були їхні ж земляки ще 78 років до цього. Очевидно, що бальйонів не могли поборювати ані кінні стежі шаблями ані піхота штиками. До цього треба було гармат спеціальної конструкції. Очевидно, що німці спочатку мусіли теж імпровізувати. Але скоро сконструйовано для поборювання такого роду цілів спеціальну ляфету з необмеженими полями обстрілу на боки і з висотним полем обстрілу від -3° до $+85^{\circ}$. Щоб збільшити швидкість стріляння стосовано т. зв. «барабанні оборотові магазини» (як у пістолях), або ж відпальні прилади, подібні до замків гвинтівки.

Французи випустили за час облоги Парижу 66 бальйонів. Перший бальйон зістрілили німці 12.11. 1870 р. Всіх протибальйонових гармат було довкруги Парижу — п'ять.

Цю історію, мабуть, скоро забули б всі, якщо б на початку 20 ст. не винайдено літака і, — як це звичайно буває з усякого роду технічними винаходами, — в першу чергу всі мілітарні потуги почали його вживати для воєнних цілів. Спершу для розвідувальних, а потім — із удосконаленням летунства — і для поборювання ворога з повітря тощо. Вже самі розвідувальні польоти не були надто «мило бачені» воюючими сторонами, тимбільше, що вдосконалена фотографія вможливила роблення зняток з повітря.

Про поборювання літаків літаками в 1914 р. ще годі було думати, і тому німецькі штаби пригадали собі й витягнули з музеїв майже призабуті протибальйонові гармати; їх тоді вдосконалено і так із протибальйонових гармат („Ballonabwehrkanone“ — ВАК) постали

протилетунські гармати („Flugabwehrkanone“ — Flak). Одною з перших країн, яка мала таку зброю, була Німеччина й тут вона була піонером та в 1-ій світовій війні вела перед.

В серпні 1914 р. німецька армія мала 18 гармат 7,5 см, що однак не були об'єднані в батареї, але діяли одинцем. Тоді бракувало ще практичного досвіду. Військові кола тоді також ще не враховували можливостей нальотів з повітря на відкриті міста. Всетаки на західньому фронті ще тоді німці забезпечували військові об'єкти протилетунськими гарматами або кулеметами.

З вибухом 1-ої світової війни число й якість літаків помітно росте й кращає. В парі з тим летунство починає з повітря атакувати наземні цілі. Тут французи знову виявилися піонерами: вони спершу скидали 12 см довгі сталеві прутья на наземні цілі. Щоби протидіяти тому, збільшено число протилетунських гармат. Часто там, де протилетунських гармат бракувало, імпровізовано тоді їх із польової артилерії на дерев'яних ляфетах. Самі кулемети не вистачали, бо висота польоту літаків зросла до 2 000 — 4 000 м.

Самі прицільні прилади вже не відповідали призначенню, бо тут виринули нові проблеми стріляння в тривимірному просторі до рухомих цілів із швидкістю приблизно 25 м/сек. Також організаційна система виявилася незадольною і вже 1915 р. об'єднано поодинокі гармати в чоти, батареї і батальйони. Цей новий рід зброї дістав свого командувача. 1916 р. знову переорганізують протилетунську артилерію, підпорядковуючи її як і всю протилетунську оборону, — генералові повітряних сил.

1918 р., саме перед закінченням 1-ої світової війни на побойовищах появляються нові прецизні автоматичні, скорострільні гармати калібру 37 мм і півавтоматичні скорострільні тяжкі гармати калібру 88 мм, які стали прототипом дальших гармат і їх дещо вдосконаленими бачимо ще й у 2-ій світовій війні. На них взорувався весь світ щодо конструкції

протилетунських гармат після 1-ої світової війни. Також дуже рано в 1-ій світовій війні протилетунським батареям додано було прожектори із проміром зеркала 110 см, (на кожен батарею один) для освітлювання літаків вночі.

Після закінчення 1-ої світової війни Німеччина мала 2 900 гармат усіх калібрів, які зістрілили були 1 590 літаків і цепельнів. Цей новий рід зброї показався вже тоді, ще майже в пеленках, всесторонньою зброєю, — встряваючи навіть у наземні бої, і добився великих успіхів у поборюванні ще новішого роду зброї — танків.

В періоді після першої світової війни аж до 1935 р. заборонено Німеччині вдержувати окремі полки протилетунської артилерії, продукувати протилетунські гармати, а також і працювати над їх удосконалюванням. Протилетунські батареї існували тільки в рамках артилерійських полків. Законспіровано перед переможцями всетаки йшла далі праця над розвитком протилетунської артилерії. Піонером на цьому відтинку були в великій мірі морські збройні сили, які на т. зв. «кишенькових крейсерах» старалися розв'язати проблему озброєння гарматами озброюючи їх в протилетунські гармати і призначуючи їм завдання звичайної артилерії. Через це виникла потреба вліпшувати і випробовувати нові типи гармат. В 1930 р. введено як стандартне озброєння нову 20 мм. легку гармату, що стала стандартним озброєнням легких і мішаних батальйонів. 1929 р. випробувано новий вираховно-командний прилад („Kommandogerät“) для важких батарей і переведено з ним стріляння до рухомих цілів у повітрі до тягненого за літаком на довгій лінві коша. Виравно-командні прилади були достосовані до особливостей літакових прицільних приладів для скидання бомб, і отже приймає, що літак перед скиненням вантажу бомб мусить перелетіти якийсь час, — найменше 500 м, — в простій лінії, не змінюючи ані висоти ані шкості свого польоту. Із т. зв. «бомбовими килимами» тоді ще ніхто не рахувався.

З приходом Гітлера до влади почалися інтенсивніші воєнні готування й таємне дозброювання. Протилетунську артилерію вповні змоторизовано, згідно з концепцією «блискавкової війни», і створено тут нові вишкільні відділи та штаб, покищо — в замаскованій формі.

В 1935/6 рр. почалося вже відкрита розбудова протилетунської артилерії в рамках творення «Вермахту», при чому протилетунську артилерію включено до німецької повітряної зброї (Luftwaffe) і цим створено особливі з організаційного погляду стосунки, де командуванню летунських збройних сил підпо-

рядковувано частини протилетунської артилерії. Це мало свої додатні й від'ємні сторони.

Вже після двох років у розпорядженні німецького головного командування стояло 30 важких і 6 легких дивізіонів протилетунської артилерії. Дію цієї зброї випробувано під час еспанської громадянської війни. Там громаджено досвід і надавано вже тільки прецизности і теоріям і самій зброї; до того бо часу їх розроблювано тільки лябораторійно. Не диво, що в т. зв. «Легіоні Кондор» брало участь аж дев'ять батарей протилетунської артилерії, які зістрілили 61 червоний літак. Ці батареї також випробовувано в наземних боях, де вони себе теж вповні виправдали. Досвід, здобутий на еспанських полях битв, використувано і при дальших реформах і розбудові протилетунської артилерії; згодом однак не все воно виявилось корисним.

Командувачами німецьких повітряних сил були Удет і Герінг, оба вони летуни мисливських літаків із 1-ої світової війни; через те вони не добачували всіх спроможностей бомбардувального летунства, бо до того ще голововно спирались на досвіді з еспанської війни, де не все виходило на яву останні технічні досягнення. Вони вперто трималися засади, що летунство голововно буде виконувати напади з бриючого польоту, і в зв'язку з тим в роках перед 2-ою світовою війною головне командування повітряних німецьких сил кладе особливий натиск на розбудову легкої протилетунської артилерії, творячи навіть мішані дивізіони. Це наглядно видно на підставі числових даних про стан протилетунської артилерії на листопад 1938 р. Тоді було: 146 тяжких батарей (8,8 см.) 140 легких (2 см.), 120 середніх (3,7 см.) і 72 прожекторних батарей. Це теж і останній стан під час миру.

Вибух 2-ої світової війни застав німецьку протилетунську артилерію не приготованою вповні: бракувало ще резерв, конче потрібних при прецизній зброї, а що опісля далось відчути при відборонюванні масових нальотів. Т. зв. «вереснева» протипольська кампанія не ставила особливих вимог до цього роду зброї; німецькій протилетунській артилерії й не довелося дуже активно встрявати в бої. Польське летунство було дуже слабе і знищене таки майже на землі. Із браку завдань у властивій ділянці, себто в протилетунській обороні, три полки протилетунської артилерії, які брали участь у цій кампанії, часто встрявали в наземні бої й довели, що протилетунська артилерія це всебічна зброя. До кожного корпусу було приділено по одному дивізіонові мішаной, а до кожної панцирної й моторизованої дивізії по одному легкому дивізіонові протилетунської артилерії.

На західньому фронті від осені 1939 р. до

весни 1940 р. майже не було дій альянтського летунства, і це дало німцям час для дошколу резерв і для поповнення матеріалом.

В офензиві на Данію і Норвегію брало участь також кілька батальйонів протилетунської артилерії. В Норвегії в битві за Нарвік активну участь брала також і протилетунська артилерія, що сповнювала ролю і звичайної артилерії і навіть добилася успіхів в обстрілі морських ворожих з'єднань.

В офензиві на Францію 1940 р. німецька протилетунська артилерія була вже організована в корпуси. До цілого фронту приділено було два корпуси, кожен по три до чотирьох полки. Вони часто самостійно виконували чисто піхотні та артилерійські завдання. Разом вони зістрілили в цій офензиві 586 літаків, знищили 331 танк, багато бункерів і декілька кораблів. Згодом деякі батареї протилетунської артилерії приділено до т. зв. операції „Seelöwe“ — для висадки на британські острови. Ці батареї мали взяти на себе охорону експедиційного корпусу перед атаками з повітря а також підтримати вогнем піхотні з'єднання при висадці. До цієї висадки однак не прийшло і головну силу протилетунської артилерії перекинуто на південний схід для нових операцій проти балканських держав, а згодом проти ССРСР.

1940 рік можна вважати роком, в якому закінчилася мобілізація. Тоді протилетунська артилерія начислювала 1 210 батарей «люфт-ваффе» (летунства); до того числа треба б ще додати кілька десятків батарей при моторизованих дивізіях і деяке число батарей военно-морської фльоти. Далі сюди додавано все ще нові батареї, число яких виносало в 1940 р. 141 важку і 126 легких батарей. Тоді то вперше наголос пересунено на важкі батареї. 1941 р. число батарей знову зростає — до 1 719. Тоді ж випробовують новий тип важкої гармати калібру 10,5 см і остаточно входить в дію найновіший тип калібру 8,8 см, який щодо виваженості не уступає місця новій 10,5 гарматі. Але чомусь німецьке командування не рішилося продукувати цих легших 8,8 см гармат, і випускало важкі, трудні до пересуву 10,5 см гармати. Консервативність німецького «вермахту» стояла на перешкоді також і при розвої радару. Чомусь було рішено продукувати непридатний до стріляння прилад «Вюрцбург» і не прийнято до продукції доволі добрий тут прилад фірми «Льоренц». Щопізнніше німецьке командування помітило свою помилку, але було вже запізно. Подібно стояли справи з розвитком протилетунських ракет. Щопізнніше тоді наказано їх продукувати, коли альянти в повітрі мали вже незаперечну перевагу. В цьому випадку Англія була протилетунською Німеччини. В Англії відразу належно оцінено важливість цих двох остан-

ніх зброй і вже в «битві за Англію» ці два роди зброй (радар і протилетунські ракети) стали може чи не вирішними.

1941 р. вислано декілька дивізіонів протилетунської артилерії з експедиційним корпусом Роммеля до Африки. Тут німці вперше стрінулися з сильним у повітрі ворогом і тому мусіли постійно підсилювати свій корпус протилетунською артилерією так, що під кінець — в боях за Туніс — сили німецької протилетунської артилерії дорівнювали одному корпусові. Протилетунська артилерія і тут була застосовувана і як протитанкова артилерія і в наземних боях.

Того самого року кинуть порівняно величезні сили на східній фронт, відтягаючи з теренів Німеччини більшість вишколених батарей і персоналу. В першій фазі походу на схід (до 1943 р.), — коли ще перевага німців в повітрі була безспірна, — головним завданням важкої протилетунської артилерії було поборювати важкі большевицькі танки, проти яких німці тоді ще не мали відповідного калібру протитанкової артилерії. Важка протилетунська артилерія мала великі успіхи і при поборюванні панцирних поїздів та бункерів. Большевицьке летунство спершу обмежувалося до тактичного бомблення з малих висот. При цьому також слід згадати, що большевицькі літаки-штурмовики часто атакували наземні цілі з бриючого польоту і були виважені на вогонь кулеметів і протилетунських гармат 2 см, бо були опанцирені. З тих причин опісля куди більшу увагу тут присвячено середнім гарматам калібру 3,7 см.

В боях на східньому фронті брали участь два німецькі корпуси протилетунської артилерії, по два-три важких полки й по стільки ж легких кожен.

Від 1942 року західні альянти почали масові нальоти на Німеччину. Дотеперішні сили німецького т. зв. «гайматфляк-у» не вистачали, і тому німецьке командування притягнуло до служби на цьому полі старших віком людей, учнів, чужинців і навіть дівчат. Очевидно, що такий стан відбивався на ефективності оборони, тим більше що повітряна перевага Заходу стає щораз то більша. Західні альянти ще 1942 р. захватили німецький радар і зуміли з успіхом елімінувати його дію. Напр. в нальотах на Гамбург вся протилетунська артилерія була «осліплена», бо всі командновираживні радарові прилади були виліміновані. Спершу альянти скидували паски цинфолії довжиною половини радарової хвилі. Цього однак не вистачало і опісля деякі літаки були споряджені спеціальним приладям, яке перешкоджувало радаровим апаратам ловити літаків на свій екран.

Всіх літаків за час війни зістрілила німецька протилетунська артилерія приблизно

12 000—14 000. На одного зістріленого літака припадало около 4 950 вистріляних стрілен легких гармат або 3 350 важких. При цьому треба взяти до уваги, що в цих числах включено й ті стрільна, що їх вистріляно в наземних боях (отже й цю цифру треба б було зредувувати на яких 50%). Як рахувати в середньому, що одна легка граната коштувала 7,50 нм, а одна важка 80.— нм, то дістанемо на один зістріл легкою артилерією 37 125,— нм, а важкою артилерією 268 000,— нм. Порівняно з коштом продукції літака й вишколу летунів це дуже мала сума.

ЗБРОЯ Й ПРИЛАДИ

Німці ділили протилетунську артилерію на такі групи:

- легка — калібром до 3,6 см,
- середня — калібром 3,7—5,9 см,
- важка — калібром 6—15,9 см,
- найважча — калібром понад 16 см.

В інших армія звичайно гармати калібром до 40 мм класифікують як легкі; далі ж поділ як в німецькій армії.

В дальшому коротко схарактеризуємо поодинокі типи гармат, вживаних у 2-ій світовій війні. Багато з-поміж них тепер мають хіба музейну вартість, але деякі ще й досі своєї вартості не втратили і з деякими змінами все це й нині можуть знайти застосування.

Легкі гармати

Гармата — 2 см 30: це перша легка гармата того типу. Вона в дечому нагадувала гармати типу «Ерлікон». Вповніавтоматична із швидкістю стріляння (практичною) 120 вистрілів/мін. Засяг — 2 000 м вертикально, горизонтально — 4 800 м, практична цільність вертикально до 1 000 м. Пересувна на підвіззі, що його на вогневому становищі відтягувано.

Гармата 2 см 38: вліпшена порівняно до попередньої, з більшою швидкострільністю (180—220 вистрілів на мінуту) з уліпшеними й упрощеними прицільними приладами. Початкова швидкість стрілен обох цих гармат — 800—990 м/сек. Цей другої гармати вживано як однодульної або як чотиродульної на дещо змінений ляфеті. В чотиродульній можна було стріляти з усіх дул одночасно, або ж по два дула на зміну.

Стрільна, що вилітали з дула із швидкістю 1 200—1 400 м/сек., вже не ввійшли до вжитку в 2-ій світовій війні. Дула тих гармат були вимінні і їх треба було після 120 вистрілів скорого вогню замінювати. Така зміна тривала декілька секунд. Вага стрільна: 122 і 145 грамів.

Середні гармати

3,7 см гармата 18, 36 і 37: вповніавтоматична скорострільна гармата з практичною швидкострільністю 80 стрілів/мін. та з початковою

швидкістю стрілу 820—870 м/сек. Засяг: вертикально до 3 000 м, горизонтально до 6 500 м. Пересувна на двоколісному підвіззі, що його при стрілянні відтягано з вогневого становища. Вага стрільна: 625—750 грамів.

3,7 см гармата 43: як попередня, тільки з більшою практичною скорострільністю — 150 стрілів/мін. В обох цих типах гармат дуло було вимінне після 70 вистрілів скорого вогню.

Цей другий тип виступав також як дводульна гармата.

5 см гармата 41: вповніавтоматична з практичною швидкострільністю до 130 вистрілів/мін. Засяг: вертикально до 4 500 м, горизонтально до 13 500 м. В практичному вжитку вона виявилася незадовільною і тому її масово не продуковано. Була вліпшена під кінець війни, але ще не випробувана в практичних діях.

Важкі гармати

8,8 см гармата 18, 36, 37: півавтоматична, скорострільна гармата; швидкострільність — около 20 вистрілів/мін. Засяг: вертикально до 9 750 м, горизонтально 14 800 м. Початкова швидкість стрільна: 840 м/сек.

8,8 см гармата 41: вдосконалена з попередньої, нижча, з довшим дулом і засягом; початкова швидкість стрільна: понад 1 000 м/сек.; частини дула вимінні.

Оба ці типи гармат пересувні на чотирокісних підвізях, що їх з вогневого становища відвожувано.

10,5 см гармата 39: півавтоматична скорострільна гармата. Відбезпечування стрілен і зарядання відбувалося електрично. Швидкострільність: 15 вистрілів на мінуту. Початкова швидкість стрільна: 900 м/сек. Засяг: вертикально 10 500 м, горизонтально 17 300 м. Пересувна подібно, як і гармата калібру 8,8 см.

12,8 см гармата 40: подібна до гармати калібру 10,5 см, з більшим засягом і непересувна.

Крім того, пробно були вживані ще гармати калібром 15 см на бетонових підставах.

Прожектори: мали проміри — 60 см, 150 см і 200 см. Їх засяг був від 1 600—6 000 м вертикально. Спершу вони співпрацювали з підслуховими приладами (побудованими на акустичних принципах), а згодом — з радаром. Під сучасну пору розвиток радару пішов так далеко, що в практиці прожекторів протилетунська артилерія більш не вживає.

Загороджувальні бальони: вживалися, щоб унеможливити ворогові бомблення з низького польоту. Перешкоду являли собою линви, на яких ті бальони були прив'язані. Висота, до якої вони сягали: 2 500 м. Їх утримання дуже коштовне, а успіхи дуже проблематичні. Вживають їх над особливо важливими об'ек-

тами; але щоб вони мали якийсь ефективне значення, то їх треба там дуже багато.

Прицільні прилади: В легкій і середній протилетунській артилерії вони майже такі самі. Вони можуть бути механічно-вирахівні (вчислюють всі дані механічно), електричні (подають вартості на підставі оборотів самої гармати по горизонталі і вертикалі електрично) і найпростіші лінійні (вартості вчислюється геометрично, наставивши відповідні вартості). При цьому кожна гармата самостійна і стріляє на підставі даних індивідуально, або що найвище центрально керована з тактичного погляду чотувим, що веде стрільбу.

У важких батареях для цілої батареї вартості подаються центрально для кожної гармати. Для того кожна одиниця має тут свій командно-вирахівний прилад. Він мірить відстань до цілі, вчислює напрямок і швидкість її льоту і на підставі того вираховує вартості і подає центрально до кожної гармати. Завдання гармашів при гарматах це тільки дані вартості відповідно наставити чи то покрити на освітлених лампами кругах. Так же само відбезпечується і саме стрільно. Випал наступає на команду. Курс і відстань до літака можна встановлювати оптично за допомогою далекоміра, або ще краще за допомогою радару.

Німецька протилетунська артилерія розпоряджувалася трьома типами вирахівно-командних приладів і допоміжними приладами, що знову ж мали роль резервних, — в разі знищення чи нефукціонування властивого приладу.

Відстань міряно оптично далекомірами на засаді простірного бачення. В тій цілі штучно розширювано ширину бачення до 1 м чи то 4 м. Це можна зрозуміти, як узяти до уваги, що відстань ми оцінюємо на підставі кута бачення наших двох очей.

Радар: німці знали ще від 1938 р. Вартості його німецькі штаби недоцінили своєчасно й не розвинули належно приладу. Перші прилади були подумані на те, щоб дістати образ в повітрі. Вони працювали на доволі великій довжині хвилі (понад 2 м) і мали надто широкий сніп променів. Через те для стрільня протилетунської артилерії вони були непридатні. Дальші вдосконалені типи скоро попали в руки альянтів і тому то вони могли з успіхом протидіяти німецькому радарові.

До німецької протилетунської артилерії належали ще протилетунські ракети. Їх розвиток прийшов так пізно, що німецьке командування вже не мало часу застосувати їх ефективно.

Організація німецької протилетунської артилерії

Через підпорядкування протилетунської артилерії повітряним збройним силам ство-

рювалося часами досить складне становище: Частини протилетунської артилерії приділені до наземних військ, не були їм підпорядковані, і напр. мали з піхотою лише співпрацювати. Накази міг видавати тільки командир протилетунської артилерії. Очевидно, що воно часами доводило до конфліктів. І, як воно звичайно буває, таким станом не були вдоволені командири наземних з'єднань. Тому дуже скоро «Heer» (армія) почала творити свої власні частини протилетунської артилерії, т. зв. «Heeresflak», а дивізії СС ще тим більше. Крім того, воєнноморські збройні сили мали теж свою власну протилетунську артилерію.

Саме включення протилетунської артилерії до летунства не було зле подумане. Німеччина була поділена на т. зв. «Luftgaukommando» (повітряні округи) і вся оборона повинна була зосереджуватися в їх руках. Крім того, протилетунська артилерія має більше точок стику саме з летунством, ніж з іншими родами зброї.

При розгляданні організації протилетунської артилерії візьмемо до уваги її організацію під час війни на фронті й на терені Німеччини, як також її організацію в рамках поодиноких дивізій.

В полі протилетунська артилерія летунства була об'єднана в корпуси, що склалися з двох до трьох дивізій. Кожна по тричотири полки з трьома-чотирма мішаними і легкими дивізіонами. Організація штабів дивізій і полків була тут подібна до інших родів зброї. Самостійною одиницею був уже дивізіон.

Мішаний дивізіон складався з трьох батарей 8,8 см (чотири важкі гармати і дві гармати 2 см), з двох батарей 2 см (12 гармат в чотирьох чотах), з одної батареї постачання, з чоти зв'язку тощо. Легкий дивізіон складався з двох батарей 2 см і одної батареї 3,7 см (дев'ять гармат у трьох чотах) і одної батареї 2 см — чотиродульної. Важкі батареї мали, крім цього, ще приділені по три прожектори 150 см, а легкі по три прожектори 60 см.

Відповідними до дивізій організаційними одиницями на терені Німеччини були групи чи то підгрупи. Їх організація була подібна, тільки тут часто поодинокі батареї були об'єднані в більші одиниці, керовані центрально одним вирахівно-командним приладом.

Дивізіони в поодиноких дивізіях склалися з двох, або тільки одної, батарей 8,8 см, одної 3,7 см і одної 2 см. В панцирних дивізіях, крім того, кожен полк мав одну сотню протилетунських гармат калібру 2 см.

*

Нині часто можна почути думку, і то навіть серед військовиків, мовляв, тепер протилетунська артилерія це вже перестаріла зброя і, нібито належить уже до історії. Роз-

виток летунства, його швидкість і висота польоту — нині майже внеможливіють якийсь відземне відборонування летунського нападу. Можливо, твердять вони, треба буде переставити таку оборону на ракети. Але при тому вони забувають, що в парі з тим іде розвиток і гармат. На оборону власними мисливськими літаками не завжди можна числити. Також забувають, що в Кореї не так

то давно війська Об'єднаних Націй найбільше втрат потерпіли від вогню власне отої «перестарілої» зброї. На фронті літаки все ще літають не з максимальною швидкістю і не на максимальних висотах; то ж ніякому командирові більшого з'єднання нині не прийде на думку з протилетунської артилерії зрештитувати.

ВОЛОДИМИР ДЕМЧУК

Воднева й кобальтова бомби

16 липня 1945 р. на пустині в Нью-Мексико, США, мав місце вибух першої атомової бомби. Кількадесятирічні мрії науковців сповнилися. Їм вдалося звільнити енергію, яку містять в собі ядра атомів ізотопів найтяжчого елемента урану і тим самим започаткувати нову добу — добу атомової енергії, чи докладніше — добу ядрової енергії, яка в військовій діяльності дала початок новій зброї — атомовій бомбі.

Несповна в місяць після цього першого пробного вибуху, та нова страшна зброя збирала перше жниво в Гірошімі і Нагасакі. 143 000 вбитих і 85 000 знищених будинків — це кривавий білянс нищівної дії двох атомових бомб.

Але мізки науковців не спочивали. Гратуючи собі взаємно за досягнений успіх, фізики були свідомі, що атомові бомби це тільки початок зброї з понаднищівною силою. Бо перший атомовий вибух вможливив новий спосіб звільнювання ядрової енергії, а саме через сполуку атомів найлегшого з первнів — водня в новий елемент — гелій. 16-те липня 1954 р. започаткувало в умах фізиків нову добу — добу «водневої» енергії, яка в марті 1954 р. дала початок новій зброї, з теоретично необмеженою нищівною силою — водневій бомбі.

Соняшна енергія

До початку доби атомової енергії, безпосереднім чи посереднім джерелом усіх енергій, що ними ми користувалися, було сонце. Вугілля, що постало з скам'янілих рослин, маґазинує в собі соняшну енергію в виді хемічної енергії. Нафтова ропа, що теж органічного походження, скриває в собі теж енергію соняшних променів в формі хемічної енергії. Ця замаґазинувана енергія звільнюється при процесі горіння в виді світла й тепла. Джерело енергії спадаючої води, водяної пари й вітру це теж посередній вплив сонця. Навіть такими енергіями як притягання землі й електромагнетизм ми можемо послуговуватись тільки завдяки соняшній енергії.

Енергія, яку сонце випромінює в простір в одній секунді в формі світла й тепла, дорівнює енергії, яка звільняється при спаленні 15 білйонів тонн вугілля. Що ж є джерелом цієї, астрономічної величини, енергії? Звідки вона береться? Цим питанням займалися науковці сотні років, але щоприш в останніх п'ятдесятьох роках дали нам на це відповідь.

1922 року відомий англійський професор хемії, лауреат нагороди Нобеля, Франсіс Вільям Астон висловився, що джерело соняшної енергії це водень. В грудні 1938 р. три тижні перед відкриттям реакції розпаду ізотопів урану в Німеччині, д-р Бете виступив з епохальною гіпотезою, що соняшне «горіння» це безперерійна переміна водня в гелій. (Чотири атоми водня, з якого принаймні в більшій частині складається сонце, сполучуються в один атом нового первня — гелій).

Отже сонце це величезна «під», в якій «спалюється» водень, а соняшна енергія — це енергія, яка звільняється з ядер атомів водня при сполуці їх в гелій.

Що таке ядрова енергія?

Щоб відповісти на таке питання мусимо заглянути в середину атому й приглянутись ближче його складовій частині — ядрові. Атом кожного первня (а є їх 92 природних і 6 штучних) складається з ядра і з електронів, що кружляють довкруги нього. З черги ядро складається з наладованих додатньою електричністю **протонів** і з електрично неутральних **неутронів**. Оба ці складники ядра атому мають, між іншим, дві дуже важливі прикмети, над якими коротко зупинимось.

Поперше: протони і неутрони можуть один в одного перемінюватись, само собою, при відповідних умовах.

Подруге: тягар вільних протонів і неутронів у вільному стані є більший від їх тягару в ядрі.

Ця різниця тягару дорівнює енергії з якою ядро держиться купи. В тому місці мусимо собі пригадати, що затрата тягару є завжди

пов'язана з постанням енергії. (Продукти процесу горіння важать завжди трішки менше як складники, що брали участь у горінні, а різниця тягару дорівнює власне тій енергії, яка звільнюється при горінні в формі світла й тепла). Атомова або докладніш ядрова сила це вияв своерідної пра-сили, що втримує протони й нейтрони в ядрі. І якщо ми навіть не знаємо її природи, то її величину можемо вичислити дуже докладно за формулою Айнштайна: $E = m \cdot c^2$ (Енергія дорівнює добуткові з затраченої маси і скорости світла до квадрату). На підставі теорії Айнштайна матерія й енергія це два види однієї й тієї самої прасубстанції, а не як це досі уважали, що це зовсім інакші величини. Матерія, каже Айнштайн, це «заморожена енергія», тоді як енергію можна уважати коливанням матерії. На підставі формули Айнштайна обчислено, що один грам матерії — це «заморожена енергія», що дорівнює опаловій вартості 3 000 тонн вугілля.

Ізотопи водня

Довго перед тим, заки стало відомим, що величезна кількість енергії звільнюється при «ланцюговій реакції» розпаду ізотопів найтяжчого первня — урану, дослідники знали, що енергія астрономічної величини звільниться, якщо вдасться сполучити чотири атоми водня, найлегшого елементу, в один атом гелію. Гіпотеза Бете говорить, що власне таке явище має місце на сонці. Довго здавалося, що сонце одиноке має монополь на спосіб переведення даної сполуки і що на землі воно не можливе.

1932 року, тобто десять літ після оцеї славної заяви Астона, відкрито в природі новий вид водня — його ізотоп **девтерій**. Він знаходиться в воді в концентрації 1:5 000. Його ядро складається з одного протону й одного нейтрону (ядро нормального водня складається всього тільки з одного протону). Його популярно називають «важким воднем», а воду, в склад якої він входить, «важкою водою». Скоро після його відкриття стверджено, що цей «брат» нормального водня може бути вжитий як дуже енергійна вибухова маса, але під умовою, що вдасться знайти «сірник», яким цю масу можна б було «запалити». Дослідникам вдалося навіть ствердити, що температура цього «сірника» мусітиме досягати 50 000 000 степенів Цельзія, а час його горіння 128 секунд. Досягнення такої високої температури, що є вдвічі більша від температури, яка панує в середині сонця, невміщувалося в рамках можливого в передатомовій добі.

Така висока температура постає власне при атомовій експльозії. Отже перший вибух атомової бомби переніс можливість «запалювання» водня в площину можливого на землі.

Здавалося, що «монополь сонця» в тій ділянці зламано. Але досягненням потрібно високої температури ще не вирішено всіх проблем. Температура, що постає при атомовій експльозії вистачала, але час її дії був на 100 000 000 закорткий. Отже газоподібний девтерій, як «сіривець», для водневої бомби не надавався. Якже ж мається справа з плинним девтерієм? (Загально відомо, що кожний газ можемо перемінити в рідину обнижуючи його температуру й піддаючи його дії збільшеного тиску. Девтерій перемінюється в рідину в температурі - 238 степенів Цельзія і під тиском 180 атмосфер). Тут справа далеко краща, бо щоб запалити плинний девтерій, температура 50 000 000 степенів Цельзія мусіла б діяти 200 мікросекунд. Але і цей уже дуже короткий час є на 200 разів коротший від часу дії атомової експльозії. Щоб атомова бомба змогла запалити плинний девтерій, температура що постає при її експльозії, мусіла б вносити 400 000 000 степенів Цельзія.

Реасумуючи все можемо ствердити, що сам девтерій до побудови водневої бомби не надається. Але науковцям вдалося «перехитрити» природу: їм вдалося штучно створити третій вид водня ізотоп — **третій**. Цей ізотоп водня може колись і виступав в природі, але нині його в природі вже немає. Його можна сдержати штучно в атомовій печі, «обстрілюючи» нейтронами атоми легкого металю — літію. Він є тричі тяжчий від нормального водня. Його ядро складається з одного протону і з двох нейтронів. Його ядро магазинує в собі вдвічі більше енергії, ніж ядро девтерію. Температура, що постає при атомовій експльозії і час її дії виявились достатніми щоб запалити плинний третій, тобто щоб змусити його до ланцюгової реакції сполуки в гелій. Тепер вже ніщо не стояло на перешкоді до зреалізування водневого вибуху.

Перший вдалий водневий вибух

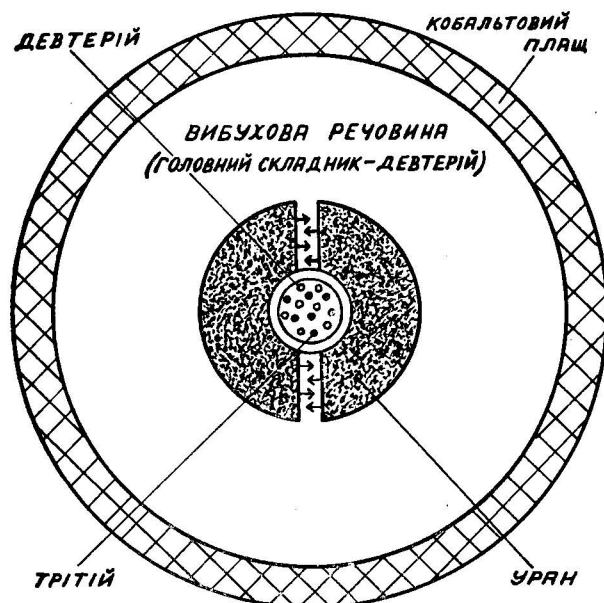
1 листопада 1952 року на островах Маршала відбувся перший вибух водневого вибухового тіла, що не мало ще вигляду бомби. Ця вибухова апаратура, бо бомбою цього не можна було назвати, важила 65 тонн. Вона не надавалася до транспортування літаками. Більшість тягару становили апарати для витворювання необхідного високого тиску й холодильниці, завданням яких було перемінювати газовий водень у плинний і в такому стані втримувати його.

Техніка вибуху

Як і кожне вибухове тіло, так і воднева бомба складається з двох головних частин: з вибухової речовини і з запальника. Вибухову речовину водневої бомби становить хемічно сполучена вибухова маса, в склад якої

входить у великій більшості девтерій. Запальником водневої бомби служить атомова бомба, в середині якої знаходиться трітій. До вибуху приходить так:

Спершу «запалюється» атомова бомба через сполуку двох кількостей урану 235, які

в сумі є більші від «критичної маси», тобто такої кількості урану, яка випромінює достатню кількість електронів для викликання ланцюгової реакції розпаду. Температура, яка витворюється при тому, «запалює» трітій, і він перемінюється в гелій, а енергія, яка при тому звільнюється, з черги «запалює» девтерій і змушує до ланцюгової реакції переміни вибухової маси в гелій.

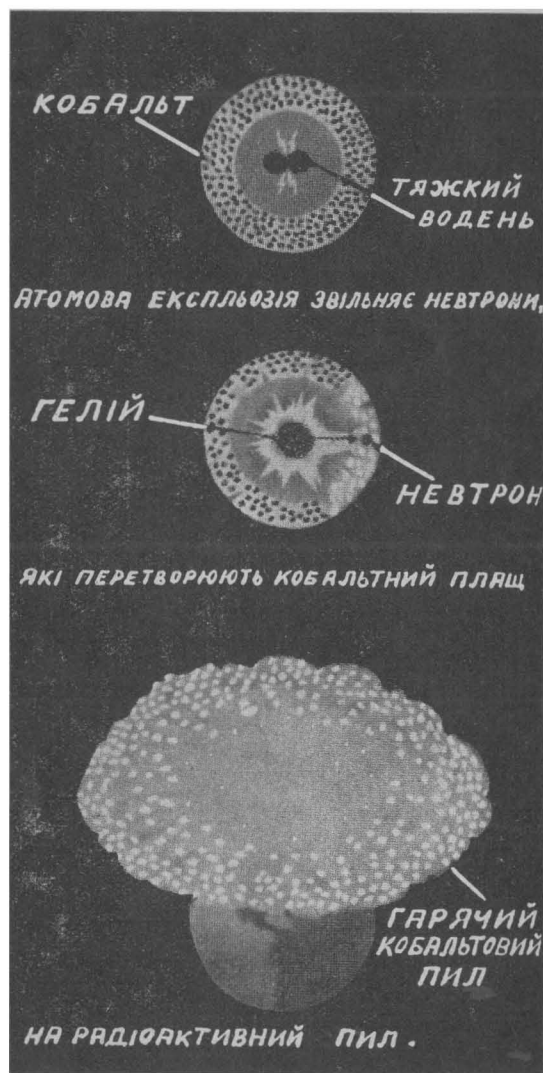
Само це епохальне досягнення науковців ще однак не було започаткувало доби водневої бомби. Як ми вже вище згадали, перша воднева «бомба», що вибухла 1952 р., була незручним кольосом, який не надавався до транспортування.

Доба водневої бомби почалась недавно. 1 і 26 марта 1954 р. відбулися дві дальші експлозії атомової бомби на островах Маршала на Тихому океані. Ці дві експлозії розпочали страшну добу військової зброї — добу водневої бомби. Після тих двох останніх вибухів розійшлася була чутка, що з «мочною» водневої бомби, вибух якої відбувся в 1952 році, сконструйовано «суху», в якій стали зайвими апарати для витворювання високого тиску й холодильниці. «Суха» воднева бомба, позбувшись тяжкої апаратури, стала транспортабельною і тим самим стала королевою зброї з найбільшою нищівною силою. Кажуть теж, що скоро стане можливим сконструювати водневу бомбу без запальника з трітійю, продукція якого сполучена з дуже великими коштами. (Кошти продукції одного

кілограма трітійю виносять один мільярд доларів). Це означало б, що кожна держава, яка має атомову бомбу, зможе при порівняно невисоких коштах перемінити її в водневу бомбу. Техніка цієї переміни мала б бути дуже проста: уранову бомбу без трітійю вміщувано б у вибухову масу, яку становитиме девтерій.

Кобальтова бомба

Можливість легкої і з малими коштами сполученої переміни уранової атомової бомби у водневу бомбу це тільки переходова фаза до ще страшнішої зброї, нищівної дії якої знайми досі одиницями визначити не можливо, ба навіть годі собі уявити. Заки однак назвемо цю страшну зброю по імені і подамо її ко-

роткий опис, зупинимось над «недоліком» водневої бомби порівняно з урановою. Енергія, яка виділюється при експлозії водневої бомби є майже 1 000 разів більша від енергії, посталой при експлозії атомової бомби в Нагасакі, або, висловлюючись простіше, нищівна

дія водневої бомби в формі тиску й горячі є майже 1 000 разів більша від нищівної дії при експлозії атомової бомби, що її було скинуто на Нагасакі. Але нищівна дія водневої бомби в виді радіоактивних променів далеко не дорівнює тій же, що виступає при атомовій бомбі тої самої сили, що воднева. Бо гелій, що в часі експлозії постає з водня, не є радіоактивний. Щоправда при експлозії водневої бомби звільнюється деяка кількість радіоактивного порошку, але його нищівна дія, себто його радіоактивна нищівна дія, далеко менша від радіоактивної нищівної дії продуктів розпаду урану. Існує однак можливість цей «недолік» водневої бомби вирівняти. Якщо цю можливість зреалізують, то тоді народиться найстрашніша зброя, яку людський ум досі зміг видумати: кобальтова бомба.

Перехід від водневої до кобальтової бомби мав би бути дуже простий: потрібно тільки водневу бомбу вбрати в кобальтовий плащ.

М. Б.

Маршал Монтгомері

Коротка вояцька промова, виголошена на пресній конференції в Парижі про завдання ОПАП-у й потенційну советську загрозу знову висунула на перший план міжнародного життя маркантну постать британського маршала, заступника головнокомандуючого збройних сил ОПАП-у в Європі,

Бернарда Ло Монтгомері, вайкавіта Ель-Алямейну.

Його паризька промова поділяла на всіх мрійників про «мирне співжиття двох державних систем», як відро зимної води на розпалені голови, а на тих, які бачать спасіння і гарантію безпеки в атомовій зброї, — як обережливий крик Касандри. Монтгомері заперечив сподівання одних і других. Він, як ніхто інший, реально оцінює назріваючу атомову добу і жорстоку стихію війни. Війна формувала його волю, характер, знання і визначала весь його життєвий шлях. Тому його голос остороги стократною могутньою луною звучить у всіх закутках світу. Цей вояк відкрито ставить перед очима світу советську загрозу, реальність атомової війни і закликає до готовності. Дотеперішні осяги, теперішній пост і весь життєвий шлях не тільки уповноважують його до такого виступу, але є попросту обов'язком, від якого він не міг ухилитись.

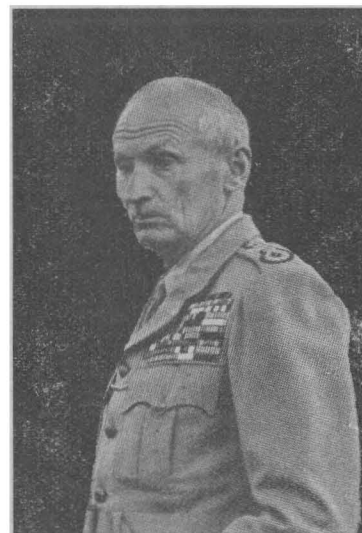
Бернард Ло Монтгомері народився 17 листопада 1887 року в Улстері (північна Ірландія) як син протестантського єпископа. В ріднім домі дістав він глибоко релігійне виховання, яке витиснуло незатерту печать на всю

При експлозії звільнені електрони проникають в атоми кобальту і переміняють їх в радіоактивний ізотоп, час «пів-життя» якого триває три роки. Це означає, що впродовж трьох років розпадається перша половина його маси, а впродовж дальших трьох років половина з решти і т. д.

Небезпека від кобальтової бомби полягає в тому, що в часі експлозії кобальт вповні переміняється в радіоактивну пару, яку вітер може нести сотнями кілометрів. Там, де така радіоактивна пара чи пил впадуть на землю, там вони нищать все живе.

Про нищівну дію кобальтової бомби американський атомовий фізик висловився так: «Одна кобальтова бомба, скинена над Прагою, зможе знищити все живе на просторі поміж Уралом і Лондоном». Обчислюють що 300 кобальтових бомб вистане, щоб переміняти землю в мертву планету.

його особистість, формуючи його як глибоко релігійну, моральну, просто аскетичну людину. На 21-ому році життя Бернард Ло Монтгомері вступає до армії, до славної кадетської академії в Сендгарсті. Як лейтенант піхотного королівського полку Ворікшір дістає першу

вояцьку пробу. Чотири роки світової війни він бореться на французькому фронті, де був два рази тяжко ранений, здобуває найвищі британські та французькі бойові відзначення і ступінь капітана. Між двома світовими війнами виконує різні військові функції в різних частинах комонвелту і в 1939 році був підне-

сений до ступеня генерал-майора. Щойно друга світова війна, в якій Монтгомері командує 3. дивізією II корпусу у Франції в 1939—1940 рр., і події після Дюнкерку несподівано висувують його на чоло британських збройних сил. Він відзначається і заслужується біля організації підготовки оборони британських островів проти німецької інвазії. Від 13 серпня 1942 р. Монтгомері командує 8. британською армією і на цьому посту зостається аж до грудня 1943 р. За цей час 8. армія з боями перемаршувала від Ель-Алямейну через Сіцилію та південну Італію до річки Сангро. Головна офензива британців під Ель-Алямейном, яка закінчилася 4 листопада 1942 р. цілковитим погромом німецького експедиційного корпусу маршала Роммеля, — це один з найкращих лаврових вінків у воцякій кар'єрі Монтгомері. Цей період своєї діяльності він описує у своїх споминах п. н. «El Alamein to the River Sangro». Його книжка є майже винятком у військовій мемуаристиці в тому розумінні, що автор не силується на квітистий стиль, лише, сухо, безпристрасно з'ясовує свою ролі в ліквідації африканської кризи. На тлі мемуарів про африканську кампанію чітко і плястично зарисовується маркантна, спижєва (а не блискуча, як його противника Роммеля) постать Монтгомері як стратега і полководця. Монтгомері не є «зухвалець» як Роммель, він сухий калькулятор, який шукає щастя не в ризику, а в послідовній пляновій дії. У своїх мемуарах він не закриває факту, що завжди старався виступати з переважаючими силами, які вважав головною гарантією перемоги. Істинним є те, що він завжди вмів подбати про ці сили і тримати їх там, де цього вимагала ситуація. Якщо Роммель часто ставив все на одну карту і на власне щастя у своїй тактиці проривів, то Монтгомері переважно тримався широкого фронту і лише обмежувався до вишукування і «нащипування» слабих місць противника. З послідовністю сухого калькулятора Монтгомері не шукає надзвичайних okazji, не використовує нагод, лише послідовно і вперто виконує раз прийнятий плян. Він обережно, як слимак, виставляє свої ріжки не на те, щоб ударити-нищити, а на те, щоб вистежити небезпеку. Це акцентування забезпечення за собою матеріальної переваги і обережність є наймаркантнішою прикметою Монтгомері як полководця і стратега.

Імпровізація, яка в разі успіху дає ефект, не є сферою, в якій живе ум Монтгомері. Лише тверда логіка і холодний розрахунок є елементами, якими він грає. Цю рису його характеру критикує його земляк генерал Фаллер, бо вона, на думку критика, не використовувала рухливості танкової зброї і обмежувала

операції до матеріялових битв. Зате ця тактика знайшла схвалення в австралійського воєнного історика Честера Вільмота. Згаданий історик у творі «The Struggle for Europa» вбачає в тактиці Монтгомері найкращі зразки стратегії, яку дала друга світова війна. Коли Черчил у другій світовій війні репрезентував англійську політику, то Монтгомері репрезентував її воєнну стратегію. Вільмот характеризує різниці між американською і британською стратегіями: в своїй стратегічній концепції американці заступали погляд, що великою перевагою в полі треба знищити ворога на всьому широкому фронті, а англійці — що боковими наступами треба його ослабити і знищити головним ударом в серце; тобто англійці хочуть ворога «вманеврувати», а американці «виснажувати в матеріялі». Тактично англійці заступають погляд концентрованого удару в серце, а американці — сталого, безперервного наступу на широкому фронті. В оперативній дії американці дають командирам завдання і повну ініціативу, а англійці при операціях хочуть мати вплив на виконання і можливість зміни завдання. Якщо йдеться про стратегічну мету, то американці бачать її лише в знищенні або в примушенні ворога коритися їх волі, а британці при мілітарному плянуванні кладуть ще вагу на зовнішньополітичні цілі.

Цей період у житті маршала Монтгомері є вирішний у формуванні його стратегічної і тактичної думки.

На початку 1944 року Монтгомері був головнокомандувачем британської інвазійної армії в Європі. Вільмот вважає, що якби було прийнято плян інвазії Монтгомері на Рурцину, війна була б скінчилася на один рік скоріше і большевики не сиділи б сьогодні ні в Берліні, ні в Відні.

На пості головнокомандувача інвазійної армії Монтгомері показав себе супроти американців як простолінійний командир з власною волею, який вмів відстояти свої погляди.

Після капітуляції Монтгомері виконує функції мілітарного губернатора в Західній Німеччині, в 1946 році стає шефом британського генерального штабу, а згодом переймає також пост заступника головнокомандувача ОПАП-у. Через цей його пост спадає на його плечі співвідповідальність за оборону Європи.

Остання його промова дає проникливу аналізу сучасного становища і відповідь на питання, як виглядатиме війна в атомову добу і як треба до неї підготуватися, щоб її пережити. Цьому завданню присвячує тепер 66-літній маршал усі свої сили і все знання, набуте за 45-літню військову службу.

Завдання ОПАП-у й советська загроза

Головна квартира збройних сил атлантийського пакту в Європі влаштувала в Парижі 24 травня ц. р. обід для акредитованих при інформаційній службі ОПАП-у кореспондентів, на якому британський маршал Монтгомері, заступник головнокомандувача збройних сил ОПАП-у, виступив з широкою доповіддю про воєнні сили советського блоку і про напрямні політики мілітарної оборони Заходу. Доповідь Монтгомері дає вичерпні інформації про мілітарну силу європейської частини східного блоку, які дотепер були подавані лише неофіційно й частково.

Нижче подаємо повний текст промови Монтгомері. РЕД.

1. Ми маємо доручення розбудувати військову силу, створити військову зброю й бути готовими цю зброю використати, якщо відстанемо таке доручення від Ради ОПАП-у.

2. Це доручення включає різні чинники, з яких наступні заслуговують на окрему увагу:

а) форма загрози й сила ворожої армії, відповідно до нашої оцінки,

б) форма сподіваного ворожого нападу.

Напад може бути без попередньої підготовки, себто, переведений тільки тими силами, які зараз знаходяться у Східній Німеччині. Це дало б ворогові перевагу з уваги на ненадійний напад, до якого ми б відразу не були готові.

Напад ворога з попередньою підготовкою, себто, що ворог розпічне пересування військ, про що ми можемо своєчасно довідатися й по-робити потрібні протизаходи.

3. Третя світова війна може початися через помилкову калькуляцію або через помилку. Ситуація може так розвинути, що десь у світі заіснує велике напруження. Провідники з обох сторін втратять панування над ситуацією і нагло ми найдемося в положенні, коли будемо задалеко і не буде вороття, навіть тоді, коли обидві сторони війни не хотітимуть.

В такому випадку ми на деякий час будемо заскочені. Але якщо ми будемо готові, то ми не повинні жити у надто злій ситуації; Росія потребуватиме чимало часу, щоб розбудувати такі збройні сили, які могли б нам навести поважніший удар, при чому в той самий час наше летунство зможе ворогові завдати поважних пошкоджень.

Цей рід війни, через помилку, може стати дійсністю кожної хвилини. Ми мусимо воювати тоді такою зброєю, яку будемо мати і в такий спосіб, як наші війська будуть підготовані. На ділі, ми мусимо зробити найкраще тим, чим розпоряджаємо і ми не повинні в'язатися наперед розробленим планом, признаним для зовсім відмінної ситуації.

4. Оборонна організаційна система ОПАП мусить бути підготована, щоб зустріти кожну загрозу не тільки в якомусь сподіваному реченці, але на багато років наперед. Витрати, пов'язані з обороною, мусять розміщуватися в рамках практичних можливостей і економічних спроможностей.

а) Збройні частини мусять бути готові в кожний мент до бою без будьякої мобілізаційної процедури.

б) Резервові частини готові кожної хвилини дати підтримку активній армії і готові до бойових акцій в будь-який час в разі потреби.

в) Надійні лінії постачання і зв'язку.

г) Надійна організація цивільної оборони.

г) Цілість повинна бути так підготована, щоб збройні сили могли кожночасно перейти якнайскоріш до наступу.

Щоб зрозуміти цілість проблем, кінечним є усвідомити собі, що включає модерна війна, яку веде якась держава.

Держава у війні

5. Модерна війна є тотальна, себто включає кожну галузь національного життя.

6. Всі фази національних воєнних зусиль є тісно зі собою переплетені, від фабрики аж до фронтової лінії. Держава у війні — це одна єдність; морські, суходільні, повітряні збройні сили, робітники промислу, цивільна оборона, — всі вони є членами тієї єдності. Кожний член мусить виконувати тут свою важливу функцію. Працюючи самотужки, окремі члени не зможуть вив'язатися зі своїх завдань у повній мірі. Але в цілому, всі разом добитися перемоги зможуть.

7. Держава у війні — це воююча одиниця. У війні в рамках тієї єдності держави є різні компоненти національних зусиль, з яких кожний становить для себе цілість.

З того погляду ведеться війна продукції, що й проходить по заводах.

Є війна, яку веде цивільна оборона, в рамках охорони перед повітряними нападами ворога, в обслуговуванні поранених в нападі, пожежна служба, людина на вулиці.

Є війна в повітрі.

Є війна на суші.

Є війна на морі.

Всі вони є зі собою пов'язані і творять разом найвищу єдність національної воєнної машини.

8. Врешті, війни й бої вирається тільки боротьбою, ніколи ж інакше. Три ділянки — повітряна, суходільна й морська — мусять діяти скоординовано, щоб їхні зусилля були ефективні.

Операції в рамках отих трьох ділянок є взаємно пов'язані.

Є очевидним, що в нації мусить бути воля боротися, рішення змагатися за кінцеву мету аж до перемоги, не зважаючи на те, що станеться. З того погляду виховання сильного національного характеру ще в мирному часі це дуже важлива справа.

ОПАП у війні

10. Вже з однією нацією проблема не легка. Але з 14 націями труднощі помножуються багатократно. Кожна нація прагне бути самовистачальною. Коли ж це має бути правилом, чого тоді можна очікувати від оборонного союзу.

Справжньою відповіддю буде спільна оборона. Це означає дійсну єдність. Але справжня єдність немислима без деяких невеликих поступок по лінії національної гордості чи суверенності для спільної цілі.

Тут нам треба ще пройти довгий шлях. Довкруги нас ще чимало чуттєвості. Це стосується не тільки наших політичних керівників; військові керівники мають теж свою частку вини. Повинна розгорнутися міжслужбова співпраця; ми, вояки, не можемо вимагати співпраці націй, якщо ми самі не наладнаємо міжслужбової співпраці.

В тій площині зроблено кольосальний поступ, але ще чимало місця для дальшої роботи.

11. Якщо знову війна струснула б цим світом, від чого хай нас Господь хоронить, ми маємо змогу користуватися зброєю, якої не знають аннали воєн.

Дехто твердить, що коли війна буде вести-ся об'єднаними силами, атомової зброї вживати не будуть; я з тим не погоджуюся. Дехто каже, що війну можна буде виграти, тільки застосовуючи атомову і водневу зброю, спрямовану проти індустріального потенціалу і моралі ворога; з тим я теж не погоджуюся.

На мою гадку страх перед атомовою військовою стримує у великій мірі від війни. Коли ж війна вже пічнетися, обидві сторони схочуть цю зброю використати.

Для мене одна справа ясна: найбільший бій у війні буде зведений в повітрі, але ми мусимо бути теж готові до війни на суші.

12. Ми наближаємося до доби незвичайного наукового прогресу. Коли тільки атомова й воднева зброя появилася на горизонті — слово «розпорощування» набрало великої ваги і то не тільки в тактичній площині, але теж у загально-національній, коли йдеться про засоби ведення війни.

Якщо війна буде накинута західному світові, вільні нації матимуть труднощі з перемогою, коли не зможуть вільно діяти наші повітряні й морські збройні сили. Повітряні збройні сили це панівний чинник у модерній війні. Важливі для нас теж морські збройні сили.

Досі ще не пороблено таких поліпшень, щоб для вільних націй можна було зменшити потребу перекидати постачання і виряд для війни через океани світу у час війни і миру. Коли ми не зможемо включити у війну в Європі сил американського континенту, Європа впаде.

13. Ми ще не находимося в періоді, коли ми зможемо сказати, що війни закінчилися. Час до часу в історії до голосу приходять злі люди, які силою накидають оточенню свою волю. Гітлер був таким чоловіком; Мусоліні був другим. Інші можуть появитися. В 1914 і в 1939 роках ми мусіли втратити дещо часу, бо ми не були ще готові. Тратити час у наступній світовій війні не буде можна. Наука дала агресорові змогу завдавати важкого удару без ніякого попередження.

Тепер, як ще ніколи досі, суттєвою є справа справжньої підготовки. Нація, яка може себе задовільно зорганізувати в часі миру щодо людських резерв і продукції і яка може легко й скоро переставитися з мирного стану на воєнний — така нація здобуде початкову перевагу і виграє війну.

14. Ключ до того, щоб ми перетривали в майбутній війні, лежить у руках науковців. Але й військова думка й тактична доктрина завжди мусять поступати вперед.

Армія мусить бути спосібна сприйняти кожночасно нову зброю й застосувати її у змінливій обстанові. Натиск треба покласти на організацію, тактичні концепції і зброєнну систему.

Ми мусимо достосовувати нашу військову ділянку до поступу науки. Ми не сміємо дозволити собі на таку помилку, щоб застосовувати зброю сьогоднішнього чи завтрішнього дня, і при тому зберігати тактику з попередньої війни. Очевидно, що впровадження атомової й водневої зброї зумовляє зміни в наших сухопутних збройних силах. Кожний крок наближує нас все більше й більше до пункту, від якого не буде вороття; це ж знову зумовить конечність більших політичних рішень.

Зміни є невідхильні. Прогрес не є невідхильний. Прогрес залежить від здорових рішень і далі — від дії.

15. Ми мусимо зайнятися основним вивченням майбутньої війни на суші. Малу користь принесе застосування нової зброї при зберіганні організації з другої світової війни, а впроваджуючи тільки конечні тактичні зміни. Такий підхід не продуктивний.

Кожна думка про те, що впровадження атомової і водневої зброї не заторкне організації армії і тактики сухопутної війни — це безглуздя. Ми мусимо перевірити наші армії, їхній виряд, щоб побачити, які зміни треба впровадити в атомову добу. Повна зміна потрібна у резервових частинах армії збройних сил ОПАП-у й по всіх країнах Європи й поза Ев-

ропою. Теперішній метод поповнювання резервових частин вже перестарілий.

16. Щоб успішно вести війну на суші, нам потрібно такі чотири основні предумови, як мінімум:

Перше: Ми мусимо мати добрі «активні» (кадрові) збройні сили в часі миру і то щодо числа, та щодо їх бойової готовності — без будь-якої мобілізаційної процедури. Ці збройні сили мусять бути вишколені і споряджені можливо якнайкраще, щоб були рухливі, мали велику ударну силу, офензивний характер, високу бойову мораль, щоб були якнайкраще здисципліновані й під командуванням молодих і активних командирів. Це мусять бути вояки й командири, які стоятимуть непохитно в обличчі жаху атомової війни. А стоятимуть вони непохитно тільки тоді, якщо будуть добре вишколені й високо здисципліновані.

Друге: Ми потребуємо резервових частин, добре зорганізованих, які були б спроможні бути мобілізовані за ешелонами, при чому кожний ешелон повинен ще в мирному часі бути так підготованим, щоб могли кожнотчасно, в разі потреби, вступити в бій.

Третє: Наші активні й резервові збройні сили мусять мати добре постачання й зв'язок, щоб уже в перші тижні війни подати всяку потрібну допомогу фронтові.

Четверте: Ми мусимо мати здорову цизильну оборону на кожній національній території.

Ціла філософія, що зумовляє такі вимоги щодо суходільних збройних сил це те, щоб наш активні збройні сили в часі миру були такі, щоб унеможливити для Росії розпочати наступ без попередньої мобілізаційної підготовки і пересувань більших збройних сил. Тоді для ворога буде немисливо нас заскочити. Наші активні збройні сили унеможливають советським збройним силам дійти до важливих для нас теренів, де ми будемо скупчувати й звідки будемо висилати наші резервові частини.

Зростаюча механізація і сила вогню суходільних військ

1. Від 1947 р. і до сьогодні стан советських суходільних збройних сил, які нараховують 176 дивізій, числово утримується на однаковій висоті. Грунтовно проте змінилася їх потуга через ріст механізації і сили вогню. Зріст механізації й сили вогню наступив через споряджування дивізій кращими і сильнішими моторами й через приділ до піхотних дивізій додаткових танкових відділів та додаткових відділів артилерії. СССР розпоряджає тепер 65 танковими або тотально моторизованими дивізіями.

2. СССР та європейські сателіти в разі з Східною Німеччиною мають сьогодні понад 6 мільйонів вояків, з чого 4,5 млн суходільних сил;

3. Від 1947 р. стан сателітних дивізій подвоївся і становить тепер 80 дивізій. З погляду якості вони дорівнюють советській армії.

Готовий «пробойовий клин» на Європу

4. СССР тримає на поготівлі пробойовий клин для раптового нападу на Західню Європу. Цей ударний клин складається з 22 советських дивізій, стаціонованих у Східній Німеччині. Це є танкові дивізії з повним воєнним станом танків і повно моторизованим постачанням. Цей клин підтримують 60 советських дивізій, стаціонованих по сателітних державах і західних областях УССР і БССР, не враховуючи потенціалу ще сателітних армій.

5. Мобілізаційна система в СССР є періодично випробовувана, щоб перевірити функціонування мобілізаційного апарату. Після 30 днів мобілізації східній блок може з своїх лише європейських теренів післати на фронт 400 дивізій.

Советське летунство стає поважною загрозою

6. Числовий стан советського летунства в останні роки не змінився і становить 20 000 літаків. Раптовий ріст бойового потенціалу советських летунських збройних сил проявляється в скорості перестанови всього летунства на реактивні мотори. В 1951 році було лише 20% реактивних моторів, а в 1954 році вони досягають уже майже 100%.

7. Подібна еволюція наступила в легких бомбовиках. В 1951 р. в активній службі не було реактивних бомбовиків, а на початку 1954 р. є вже більше, ніж $\frac{2}{3}$ реактивних бомбовиків.

8. Від 1951 р. в категорії середніх бомбовозів ТУ-4 (рівнорядний американському Б-29) число цих бомбовозів в активній службі подвоїлося.

9. Надто ж в останній час в активній службі появилися нові типи середніх і тяжких реактивних бомбовиків.

10. Широкий плян серійного вишколу летунського персоналу стало підносити бойовий потенціал летунських збройних сил.

11. Програма побудови нових аеродромів і летищ для різного роду реактивних літаків на сьогодні вже втричі більша, ніж в 1951 р. Програма кладе натиск на будову таких аеродромів передусім у східній Європі.

12. В сателітних державах створено летунські збройні сили. В 1954 р. вони споряджені на 50% реактивними літаками різних типів, число летунських майданів подвоїлося, а персонал осягнув задовільний рівень вишколу і задовільний числовий стан.

13. Протилетунська оборона з численними летунськими майданами в східній Європі, летунськими контрольними пунктами, алярмовою системою та мережею пунктів протилетунської артилерії скоро перетворюється в

досконалий повітряний оборонний пояс на західних кордонах ССРСР.

14. Від 1945 р. ССРСР поліпшив озброєння і впровадження в дію частин повітряного десанту.

Загроза на морі і від спеціальної зброї

15. Найголовнішу загрозу на морі становлять советські підводні човни. Военна фльота ССРСР має тепер в активній службі понад 300 підводних човнів, з чого половина це — середні та важкі підводні човни, придатні до плавби на відкритих морях. ССРСР реалізує тепер великий плян морського зброєння, який кладе натиск на продукцію великих підводних човнів.

16. Советські запаси морських мін і потенціал засобів для мінування з повітря і моря це стало ростуча загроза для західних мор-

ських зв'язків, передусім у просторі альянтського командування в Європі.

17. Треба усвідомити собі, що ССРСР має поважні досягнення в ділянці атомового зброєння, в ділянці засобів хемічного й біологічного ведення війни, а передусім у ракетній зброї, керованій на віддаль.

Життєздатна военна продукція

18. Советське господарство поставило і втримує военну продукцію на такому рівні, що вона спроможна заспокоїти потреби советської армії та сателітних армій і, крім того, продукувати для резерв і потрібних запасів.

19. Наприклад, ССРСР має танків, мінометів, артилерійської і протитанкової зброї на вивінування 300 дивізій, а артилерії та протилетунської артилерії далеко більше. Річна поточна военна продукція теж втримувана на потрібному рівні.

С. ДАНИЛЮК

Костянтин Рокосовський

В найбільшій сателітній державі ССРСР в Європі — в Польщі, президент Болеслав Берут це насправді небільш, як статист у руках маршала ССРСР Костянтина Рокосовського.

Рокосовський народився 1896 року в шляхетській родині, за царату служив як активний старшина. В післяреволюційнім часі за різних умов Рокосовському вдається ділом довести перед можливо-владцями ССРСР, що він завзятий большевик; зрештою ж він виявився непоганим військовиком і страгетом ЧА. Тим самим він стер із себе клеймо «капіталістично-буржуазного виродка» й політично ненадійного. До того ж здобув собі довір'я самого диктатора, денунціюючи порушників і змовників проти нього в половині 1930-тих років. Так Рокосовський добився Сталінової ласки й приязні. Цього йому Сталін не забув і з початком війни 1941 р. назначив його командиром панцирної бригади. В дальшій ході війни його підвищено до генерала армії, а врешті — до маршала ССРСР.

Як командувач донського фронту Рокосовський був тим, хто 19. 11. 1942 р. поставив оточеній під Сталінградом німецькій 6-ій армії вимогу піддатися. Пізніш він керував офензивою у Східній Пруссії. В літку 1944 р., коли було створено, т. зв. «національні фронти», Рокосовський командував частинами 1-ого білоруського фронту, які враз із 2-им і 3-ім білоруськими фронтами та з 1-им балтійським фронтом боролися на середнім відтинку. Саме оцей середній відтинку у великій офензиві большевиків захоплює центральну Польщу, де маршала ССРСР К. Рокосовського і чекає спеціальне завдання. Ще того самого року, тобто 1944, він був тим «полководцем», який спинив свою Армію на східних периферіях Варшави (в брамах дільниці Праги), коли саме так очайдушно боролися варшавські повстанці проти того самого ворога — німців —, правда, за національно-суверенну державу, а не за державу, що її приносила на багнетах ЧА з Рокосовським. Мета такої поведінки Рокосовського згідно з наказом Кремля, була ясна: поперше, не дати повстанцям допомоги, щоби їх винищили німці, бо їм і так в комуністичній держа-

ві немає місця, а подруге, чисто пропагандивний ефект, щоби не польські національні елементи, а ЧА визволила столицю Польщі і тим прихилити до себе мешканців столиці, а тим самим і всеї

Польщі. Тому для Кремля і для Рокосовського було важне не братерство й союзники, а лише знищення варшавських повстанців руками ворога, що Москва заздалегідь докладно вирахувала.

У післявоєнним часі Рокосовський виступає ще й як реформатор польської армії. Він мав досвід щодо поляків і знав польську ментальність і тому саме його, а не когось іншого, Кремль назначив, щоби він перебудував польську армію на лад советської. Головно з цією метою Рокосовський був (Закінчення на 40. стор.)

Партизанський полонений

Летун і Міша ввели в хату полоненого.

Перед кількома днями рій Кіндрата з відділу Крапки зліквідував майже поголовно цілу ПКМО володавської повітової міліції. Живими взяли тільки секретаря ПКМО та ще якогось міліціонера. Але того другого застрілив стрілець з роя, ще першого дня, бо, мовляв, «секретар, напевно знає багато більше, як якийсь там простий поліцист. З одним арештованим багато менше мороки, як з двома».

Потім передали Феньку, так звався полонений, до місцевого СБ.

І ось тепер його вводили в хату.

Двері за прибулими тихо закрились.

Полонений водив приплющеними очима по хаті, по обличчях присутніх. Його темне лице й дуга чорних брів над глибоко осадженими очима видавались у світлі нафтової лампи ще темнішими. В руках Міші наган, а палець чуйно на спусті. Очі полоненого немов мимоходом сховзають по Мішиній руці. Твердим військовим чоботом Летун штовхає ніжку стільця і той сунеться по долівці під стіну.

— Сідайте! — вказав рукою Володя на стілець. Летун помалу вкладає свою пістолю до кобури, що спереду в нього на поясі. Міша ще держить свого в руках і його очі запитливо звернені в бік стола, де біля лампи гострі риси Володиного обличчя.

Полонений помалу сів. Його руки якимось безрадно шукають місця на колінах. Вони в нього жилаві і зараз повище долонь темне прядиво волосків. На лиці розгубленість і неспокій. Щелепи раз-у-раз стискаються і тоді видно тугі вилиці. Він сам невисокий лобом, що над ним стріха чорного розкуйовченого волосся. З-під роздертого збоку польського мундира латка білої сорочки.

— Прізвище? — падає короткий запит від стола.

Володя виймає з торби кілька листків паперу і олівець в його правій руці нервово стукає по столі. Його тонкі ніздрі легенько роздуваються а передня щелепа висунена допереду. Вузьких ризок його блідих уст майже не знати. Вона зливається з темнішою лінією рідкого рудуватого вуса. На голові в Володі советська пухка «малахайка» і червона п'ятикутна зірка. Добра суконна офіцерська рубашка і широкі пагони. Володя в останньому часі майже виключно в советській уніформі.

Полонений каже своє прізвище.

Його очі вже дещо привикли до світла і тепер він їх не приплющує так, як у пер-

шій хвилині. Їх магнетом притягає червона зірка на Володиній малахайці, і широкі пагони рубашки. В них на хвилину блимає щось, як маленький промінчик надії. Але він зараз гасне і тільки його погляд ще далі на шапці.

Полонений подає свої персоналії.

Його голос вже рівніший і тільки після запиту про національність він на хвилину здригається. Потім вже якимось натягнуто спокійне — українець.

Міша при тім слові кидає свій косий погляд в сторону стільця і його рука сторожко біля розщепленої кобури.

Летун, що присів уже на краю ліжка в куті хати, помалу крутить цигарку. Він зняв автомат з плеча і поставив в кут кімнати туди, де світло лампи відбивається від широкого диску «дегтяра».

В сторону того кута забігають деколи крадькома очі полоненого.

Ліва рука Володі шукає далі чогось у торбі і потім виймає наверх ще якийсь записаний листок паперу.

До хати входить «Плютоновий»: він вправно розкриває коробку невеликої писальної машинки, яку витягнув з-під ліжка, що в куті. Кладе кілька темних листків кальки і стукає ще вирівнюючи папір. Його обличчя якимось трішчі змуджено повертаються в бік Володі.

— Готове — каже коротко.

Машинка починає врівчато цокотіти.

«Протокол» — видніє розстріленими великими літерами на верху білої картки, а чорне пасмо рівних рядків під ними скоро все далі ширшає.

*

Два вікна невеликої кімнати завішені селянськими ряднами. На стіні з широких рам вуси якогось старого селянського обличчя. Вони закручені і з обох боків уст комічні тонкі хвостики вгору. На білій плахті стіни біля печі жовтава пляма й темна тінь Мішиної голови.

За стіною від кухні якісь невиразні голоси і глухі кроки стійки за вікном. Тонко скриплять замикаючись хатні двері.

Переслухання тягнеться вже більше години. Полонений зовсім прийшов до себе і його голос спокійний. Його відповіді скорі й вищерблені. Він детально розповідає про своє перебування в червоних партизанах за Німеччини, перебування в міліції, персональний склад ПКМО. Він знає багато і він говорить. Він багато говорить... Так багато, що рука Володі мусить хвилинами зупиняти потік його слів, Плютоновий не встигає...

Полонений знає, що на самім початку голос Володі цідив помалу від стола:

— Ми безперечно могли б вас розстріляти. Ви приїхали з групою володавського УБ брати одного нашого раненого. Ви були б його взяли і він остався б десь гнити у вашому підвалі. Але поховзулась нога... Рій Кіндрата показався справнішим ваших «воїнів». І ви тепер в наших руках. Ми знаєм вашу функцію в ПКМО. Ми взагалі «дещо» знаємо... І то не тільки про саму вашу особу. Але так «дещо» більше... Це «дещо» у Володі виходить підкреслено і його олівець тарабанить по листку записаного паперу на столі. На той папір звертається часто погляд полоненого. Він має страх перед тими чорними рядками прізвищ, що на ньому.

Полонений знає, що Володя говорив:

— Ми могли б вас безперечно розстріляти... Коли б ролі були інші і я сидів би на вашому місці на тім стільці, ви, мабуть, інакше могли б говорити зо мною. Але... — Володя робить малу павзу — але... нам не справляє спеціальної приємности переселити вас туди, де ваші посилають наших хлопців. Ми, зрештою знаємо, що на вашій особистій картотечі не записано покищо нічого такого, за що ми мусіли б вас обов'язково розстріляти. Ви, бували, правда, при переслухуваннях арештованих селян, але... ми знаємо, що на вас особисто вони за дуже не нарікають.

— Нам треба інформацій! Розумієте? — Але інформацій правдивих. Не пробуйте крутити. Ми знаємо «дещо» і зможемо перевірити. Колись я говорив так же само, як оце з вами, з іншим працівником володавського УБ. Ви знаєте, хто це: — Бутько зі села Кривоверба. Ми його відпустили... Ви це добре знаєте. Ви навіть знаєте, що ваші з УБ замкнули потім того самого Бутька і він ще тепер сидить десь у Любліні. Але ми його відпустили. Розумієте?..

Голова полоненого підтверджує, що він зрозумів.

Полонений знає, що Володя говорив:

— Ви були в червоних партизанах. Але не один з наших хлопців там теж бував. Завтра митимете нагоду поговорити з одним з них. Пригадаєте старі часи.

— Ви були секретар володавської ПКМО. Але... ви були тільки секретар. Секретарів багато і їх всюди треба. Чому б вам не бути секретарем?... Бутька ми відпустили. Він тільки пообіцяв, що не працюватиме більше в УБ. І він вийшов...

— Ви знаєте тепер — відмірено скандував голос Володі — за що йде гра. Грайте в відверті карти. Ми вміємо цінити навіть ворогів, які грають з нами відкритими картами... Нам треба інформацій. Вони для нас цінніші

вашої голови. Отже гра почалась... Слухаю, що ви скажете...

*

Полонений знає, що говорив Володя. І з його уст тепер пливе безпереривний потік слів. Їх так багато у нього, що він хвилинами просто захлинається. Він деколи мусить ковтати слину, яка йому збирається в устах. В правому куті виразних уст також її жмуток.

Полонений говорить. Його рука бере хвилинами склянку чаю, яку приніс Летун з кухні, і підносить до уст. Потім він ставить її собі на колінах і придержує лівою... — Цигарку? — простягається запитливо рука Володі. Полонений підводиться зі стільця і його права рука рівно несе її до губ. Пальці Летуна й Міші сторожко біля розщеплених кобур пістоль, а очі на руках полоненого. Полонений сідає знову на стілець під стіною. Він жадібно втягає в себе дим цигарки.

Полонений говорить... «Плутонівий» закладає в машинку вчетверте нову картку паперу.

Переслухання триває вже третю ніч. Обличчя полоненого поголене і мундир вже зашитий. Він уже зовсім освоївся з атмосферою тої невеликої кімнати. Вдень він спить на підлозі і звичним рухом подає вже перед тим руки, на яких замикаються круглі пальці заліза. Вдень біля нього дримає стійка з автоматом на колінах.

*

— Хлопчисько багато знає, — каже до мене Володя — мабуть, розкається... Інформації, які подає, правдиві. Треба буде, мабуть, випустити.

— Та зрештою якийсь українець — докидаю й собі. Чи тільки один він пішов до міліції?... В Холмі належав до юнацтва. З його ланки двох пішло туди, де він був. За Німеччини, правда, вбивство поляка Х. на колонії Кривоверба його діло. Але цей, був відомий україножер. Фенька зробив був це з наказу червоних, з якими мав уже тоді контакти. Червоних, але українців...

Міша й Летун прислухуються мовчки розмові. В них також почуття деякої симпатії до полоненого.

— Прийдеться випустити — констатує коротко Володя. Але протокол дотягнемо ще до кінця. Інформації справді чогось варті. Ми тепер матимемо майже цілий особовий склад міліції Володавського повіту. УБП теж у повному складі. Зі ступнями, функціями і описом кожного включно. Агентурна сітка по селах, виходило б, дуже слаба. Але є також кілька помітніших пташків. Треба буде ко трогось з них взяти і «переговорити» окремо. Хай працює на дві сторони, коли може працювати для них.

— Ні, про аґентуру по селах полонений знає мало. Зрештою, це й не дивниця. На це є окремих відділ в УБ. Сексотську сітку північної Володавщини маю від одного зі села Погорілець, якого було зловлено в с. Ганна, коли роззброювано тамошню міліцію. Дещо знайшлося в торбі одного працівника УБ, вбитого на Голешівських кольоніях. Помалу працюємо, — вдаряє рукою Володя по своїй торбі. А Феньку, — продовжує він, — я спеціально взяв сам особисто в свої руки; «крупніша риба!». Тепер навіть вдоволений, що не передав його комусь з наших слідчих. Могли б ще наплутати якоїсь ерунди. А то й не випустити. Я розумію, що їх батьків вивезло те ж саме УБ, і хлопці не можуть того ніяк забути. Але помста є часто тільки сліпою...

— Що ж думаєш ти робити? — питає Володя.

— Вертатиму до своїх, — відповідаю. Стефко й Ігор вже мабуть трохи стужились в Кривовільці. Зрештою, треба ж видавати нове число «Інформатора». Дотепер вдавалося випускати його кожних десять днів.

— Щось нового зі світа? — кидає Володя.

Здвигаю раменами:

— Мир, брате, про війну ані слівцем. Лондонське БіБіСі страшно миролюбне... Сидять собі спільно біля круглого стола і вихваляють астраханський кав'яр.

— Але ми ще її дочекаємо — падає трохи самопевне з уст Володі. — Напевно дочекаємо. Чубе, а тепер робитимемо нашу малу дрібну роботу далі...

*

Заходжу до кухні. Здоровкаємось з господарями. Вони мене добре знають. Колись ще в самих початках це була перша квартира, на яку мене був завів Zenko. Відділів УПА на Підляшші ще тоді не було і тітка злякано подавала тоді мені на горище миску якогось борщу, по яким плавали блискучі ока льняної олії. Господарі були вбогі.

Тепер на сковороді шкварчало м'ясо і пахла свіжа картопля. Тітка готовила хлопцям їсти. — М'ясо дали хлопці. Тільки картопля наша. Не можуть прецінь голодувати — виєсноє тітка.

Вона якось трохи злякано дивиться крізь вікно, де між двома нашими стрільцями зелений мундир полоненого.

— Нічого, тітко, випустять — кидаю в її сторону, відгадуючи думки господині. Вона тепло усміхається до мене:

— Ми вже з моїм старим хотіли собі говорити з вами про це. Він же ж говорить по нашому. Тільки до Володі не сміли з тим звертатися. Але до вас якось більше відваги. Ми ж уже старі знакомі і ви завжди були такі добрі...

— Таким страшно добрим то і я не є, тіт-

ко — обороняюсь. — У мене ж також автомат, а він не для розмови. Тільки не перехвалить... — сміюся до неї.

— Отже випустять... з полегшею зідхає тітка, і її рука робить знак хреста на грудях. Сідаємо до вечері.

Надворі починає помалу вечоріти. Довгі тіні від дерев саду лягли на зелену траву подвір'я. Господарів син заганяє до хліва худобу. Дерев'яна жердка зводу колодязя пискливо скрипить. Під недалекою стіною ліса рядок корів, що повертаються з паші.

Скриплять тонко входові двері хати і чути кроки кількох ніг у хатніх сінях. Легко стукнули двері сусідньої кімнати. Це привели знову полоненого.

*

Відсуваю від себе порожню миску.

— Смакувало надзвичайно! — кидаю в бік печі, де пораяється тітка. — Навіть моя мама не змогла б зготовити краще.

— Бачу, що ви готові мене теж перехвалити — відмахується вона. — Коли є з чого, то можна вже щось зготовити.

Надворі починає сутеніти. Господар ставить на стіл лампу і шукає за сірниками. В хаті тихо...

*

І нагло в цю сонливу надвечірню тищу хати громом вривається якийсь стукіт в сусідній кімнаті. Потім тонкий брязкіт збитого скла і стрілою темна згорблена постать по під вікном кухні. Довгими скоками вона садить через подвір'я в сторону ліса. В сінях тупіт ніг і коротка метушня.

Від дверей стодоли чути різьке, коротке «Стій!» і маленький вогник з цівки пістолі. Один сухий тріск короткого пострілу.

Згорблена постать підривається. Вона дивно випростовується, розкидає руки, задержується хвилинку стояти і як сніп валиться навзніж. З дверей розкритих сіней в її сторону плечі кількох наших стрільців. Від стодоли побрязкує «дегтярем» Андрух.

Вискакую надвір. Біля темної постаті, що розкинулася на землі з пістолем в руці малий...

На землі бурою шматкою мундир полоненого.

Міша закидає на плече свій автомат і якось винувато в сторону Володі:

— Я відвернувся був на хвилину до дверей. Летун вийшов був за чимсь до сіней. І власне в тім моменті він скочив у вікно. Я тільки побачив ще, як мигнули його плечі під стіною і посипалось з вікна скло. В дверях сіней от-от не збив мене з ніг Летун. Але він не втік... — ще схвильовані нотки в голосі Міши.

— Так! Він не втік... — цідить крізь зуби

Володя. — Тільки шкода, що протокол не закінчений.

— А ми думали цю зволоч випустити, Чубе, — звертається до мене Володя. — Хотіли випустити. . .

— Але він ще може жити. Принесіть відро води.

Чобіт Володі вгрузає в боці темної постаті, що на землі. Вона здригається.

— Живе! — Міша лле відро води.

— Коли зовсім очуняє, перев'яжуть і приведуть до хати — вже в ходу кидає Володя.

Темна постать на землі починає ворушитись.

*

В кухні, куди заходжу за своєю торбою, злякане обличчя тітки. Її голова біля вікна, що виходить на подвір'я. У великих темних очах несмілий запит.

— Хотів утікати. Підстрілили — кидаю сухо.

Рука тітки робить знову знак хреста на грудях, а уста нечутно ворушаться. Вона молиться.

На білих стінах невеликої кімнати темні наші тіні. На розі стола присів Володя. Лямпа, що стоїть праворуч від нього якось неспокійно блимає. Під стіною, на стільці біла сорочка полоненого і червоне п'ятно на висоті гру-

дей з правого боку. Темна краска його лица у жовтому світлі лямпи сіра, як земля. Обома руками держиться він за поруччя стільця, а плечі сперті на стіну, що ззаду. Зпід густих чорних брів із темних ям блискучі очі. Його голова деколи починає хитатись наперед і шорсткий приклад Мішиного автомата підносить її знову догори.

Рука полоненого помалу виводить підпис під недокінченою сторінкою протоколу. Але вже при самім кінці олівець випадає з неї, і ціле тіло хилиться вперед. Його знову підкидають до стіни.

В очах Володі темні вогники. Його заціплені вузькі губи цідять помалу:

— Ви програли вашу гру, пане секретарю володавського ПКМО. . .

Полонений дивиться в його сторону. Його щелепи починають повільно ворушитися, немов би він щось жував. І тільки очі блищать з-під чорних брів. Але в них немає вже страху. В них якась тверда безнадійна рішучість і резигнація разом.

Він щось хоче говорити. Але слово не може вийти з його уст. З лівого куточка риска закривавленої слини.

Нахилию голову до його губів.

Десь з глибини грудей, в яких щось свище і клекоче майже нечутне:

— Вбийте... хлопці... Я... заслужив...

Б. Г-ий

Зуб за зуб

В перших роках другої большевицької окупації на Західніх Українських Землях неможливим було малим групам МГБ-МВД безкарно діяти в терені. Тому ворог створив сильні групи, завданням яких було паралізувати й нищити український визвольний рух. До боротьби з повстанцями кинено не тільки безпосередньо призначувані до цього органи МВД-МГБ, але й всіх інших україножерів: суддів, прокурорів і начальників різних установ з їх урядовим персоналом. Всі вони разом становили нераз чималу загрозу. Однак для багатьох з-поміж них приходив теж час, щоб розпрачатися з цим світом передчасно.

На терені Старо-Самбірського району Дрогобицької області большевики створили отаку одну сильну групу, спорядивши її найкращою зброєю. Ця група робила досить часто випадки в терені, треба признати, що деякі з них їй удавалися.

В часі Великодніх свят 1945 р. частина підпільників опинилася в лісі, що простягався горами т. зв. Канони, понад селами Стрільбиці й Биличі. Підпільники хотіли святкувати в спокою, але це їм не вдалося: згадана бо

большевицька група зробила наскок, в якому повстанці мали поважні втрати — згинув окружний референт СБ Сивий і його заступник Бегідь. Оба вони родом із с. Мшана біля Львова. Сивий, у цивільному житті був відомий як Сивенький Михась, а Бегіда знали як студента й в'язня німецької тюрми. Оба вони, молоді підпільники, дуже надійні, користувалися великим авторитетом і пошаною всіх, хто їх знав. Смерть цих двох підпільників потрясла всіми: повстанці поклялися за всяку ціну віддячитись большевикам і пімстити смерть друзів.

Від часу наскоку большевиків проминуло лише кілька днів. Повстанці лаштувалися до відплатної акції за цих двох провідних підпільників, а підпільна розвідка діяла в усіх можливих місцях, щоб підшукати для такої акції відповідну нагоду. В згаданому лісі квартирував повстанський відділ і теренові підпільники, чекаючи й готовлячись до розправи з ворогом.

І врешті наспіла довго очікувана вістка: розвідка донесла, що визначні працівники компартії, МВД-МГБ та начальники різних

установ, — при відповідній охороні, — виїжджають на перевірку терену й для поладнання різних справ. У відділі відразу настав рух: кожний перевірявав справність своєї зброї, прикріплював виряд і нетерпеливо очікував наказу до вимаршу. Сотенний Біль, командир місцевого відділу, подав маршруту й повстанці разом з місцевими підпільниками вирушили у вказаному напрямі.

При дорозі між селами Стрільбичі й Биличі розмістилася повстанська засідка. Дехто починав уже нервуватись, бо ворога не було видно. Невже ж завернули? На марне приходилося ждати?

Та ні. Десь біля полудня залунали співи большевицької банди. Незабаром показалися підводи, а на них озброєні по зуби партійні боїзи. Кожний повстанець прикип до землі і ви'явив зір в сторону ворога, що наближувався. Раховано підводи: одна, дві, три...

Б. Г-ий

Атентат — щоденна картина

Часто обставини складались так, що чільніших большевицьких вислужників не було змоги покарати, бо вони, хоч жорстокі й «відважні» супроти безборонного населення, безпереривно думали про власну безпеку й оточувалися відповідними охоронами. Найчастіше то вони «магазинувалися» в містах, сподіючися, що тут для них найбезпечніше. Однак і таких досить часто досягла справедлива рука українського повстанця.

З незалежних від місцевих органів МВД-МГБ причин на терен Самбірщини приїжджає 1947 р. спецвідділ обласного МГБ, який складався переважно з вищих і спосібніших старшин. За окремими інструкціями й власною ініціативою цей відділ проводить розробку й боротьбу на протиукраїнському визвольному відтинку. Вже в короткому часі як селянство, так і підпілля відчуло присутність цього відділу. Один з його членів, що виступав під прізвиськом Поліщук, «розробив» підпільників так, що й листи їм став від себе посилати. В них він закликав підпільників зголошуватись до влади, обіцяв прощення провин та щасливе життя. Інші члени того большевицького спецвідділу перевели вже ряд арештів, а ще інші саме підготовляли масовий вивіз населення на ніч 20 жовтня.

Листи Поліщука до підпільників значення не мали. Звичайно вони ставали темою веселих гутірок підпільників. Таким був напр. лист Поліщука до славного бойовика Дубія, якому Поліщук обіцяв царство в Радянському Союзі, при умові, що цей залишить боротьбу. При тому Поліщук жалкував, що цей «марнує в підпіллі своє молоде життя» і т. п. Та

всіх їх було вісім. Ще хвилинка, ще дві і зніметься хуртовина.

Розспівана валка, нічого злого не прочувуючи, зрівнялася з засідкою повстанців. Немов град, посипалися нараз на неї повстанські кулі. На возах замішання. Дехто, хто не впав від перших куль, пробував боронитися. Але все воно даремне: повстанські кулемети й автомати не давали ворогові змоги дійти до «слова». З вісьмох підвод вдалося втекти лише одній, що, як передне забезпечення, була далеко напереді. На ній було п'ятьох бандитів. Всі інші залишилися на місці. Між 34-ма сталінськими вислужниками, яких прийняла в своє лоно українська земля, були судді, прокурори, секретарі партії й інше займанське начальство.

Зібравши трофеї, повстанці вернулися назад у ліс, горді, що гідно пімстили смерть своїх друзів.

найбільшою турботою підпілля було підготовлюване вивоження населення. Треба було щось робити, щоб воно хоч не пройшло безкарно. Щоправда, тяжко й ризиковно було досягти тих, які займалися підготовкою вивозу й його провадженням, але треба було рішатися.

Член підпілля Кардаш, якому добре були відомі большевицькі пляни щодо вивозу, рішився сам піти в місто й розправитися з тими, що не знали меж своєму бандитизмові.

Була неділя 20 жовтня 1947. Сонце хилилося вже до заходу, як Кардаш у супроводі підпільниці-зв'язкової вийшов з підпільної квартири на вулиці міста і, вдаючи з нею пару «заксаханих», подався в напрямі дому, де приміщувався згаданий спецвідділ обласного управління МГБ. Не доходячи ще до цього будинку, він побачив, як з нього вийшло трьох старшин МГБ.

— Стреляти всіх трьох! — з місця майнуло в думці.

Приспішували кроку, але так, щоб не викликати підозріння. Кардаш на ходу відбезпечував оба пістолі, що їх тримав в обох кишенях плаща, та тихцем сказав до зв'язкової:

— Оксано, стріляю тих трьох.

— Добре — відповіла захоплено дівчина. — Я буду стріляти теж.

Ще яких 15—20 кроків до емгебістів. Нараз, Оксана, вдаючи, що поховзнула, схопила Кардаша за руку й прошепотіла:

— Ні! Ні!

Вона запримітила, як з правої сторони, з подвір'я одного дому виходили озброєні в довгу зброю большевики. Не залишалось іншої

ради, як обличити думку про вбивство всіх трьох та — почати з дівчиною жартувати... Так вони пройшли біля трьох емгебістів і тих, що вийшли з подвір'я на хідник вулиці. Тих останніх було приблизно 15 люда і всі вони озброєні в довгу й автоматичну зброю. В разі стрілянини відступ звідси був би неможливий.

Кардаш пройшов вулицею, потім подався на другу і так вони вдвійку вийшли на край міста. Залишати місто без нічого було прикро. Треба б, щоб большевики зайнялися цієї ночі ще чимось іншим, а не тільки арештами й в'язом. Треба, щоб до арештованих дійшла вістка, що з руки повстанця згинув хоч один бандит, який проводив арештування й вивіз. До того ж: вивіз не міг пройти безкарно.

З такими думками поверталися Кардаш і Оксана назад під будинок спецвідділу МГБ. Не встигли ще добре розглянутися на боки, як з дому вийшов большевик — майор МГБ. Пряммував в сторону ринку.

Це той страшний україножер, — впізнав большевика Кардаш. — Спішім, Оксано, за ним.

Обоє прискорили кроку. Та Оксана не може належно дотримувати кроку, а бігти годі, щоб не викликати підозріння. Кардаш її залишає, і сам все більше наближається до майора. Він уже може впізнати всі деталі своєї жертви. Ворог показався Кардашеві відомим бандитом: був середнього росту, сильної будови, при боці мав пістолу «Токарева», вбранний в елегантну уніформу, що й мало підходила до його садистської пики.

Ідучи за ним, Кардаш косить очима на боки, підбираючи «місце» для емгебіста, а рівночасно на відступ для себе й Оксани.

Майор виходить з вулиці на ринок. Переходить корзо і прямує до ратуші. Це вже остання пора, бо от-от зайде в браму...

Кардаш робить ще пару приспішених кроків, а за тим чути два сухі вистріли пістолів. Коли емгебіст повалився на брук, Кардаш холоднокровно завертає назад і спішно доходить до Оксани, що за ним цілий час слідкувала й очікувала стрілу. Тепер у неї світилися очі, а обличчя прозраджувало юнацький захват.

— Гляди, гляди, — майже викрикнула вона, — як утікають!

І справді: большевики, що користали з недільної відпустки й проходилися корзом, почувши постріли а там і побачивши поваленого на бруку майора МГБ, втікали в двері першого ближчого дому, або шукали іншого сховища. Кардашеві й Оксані приємно було бачити це...

В місті заграли алярмові сирени. Передчасно освічено всі вулиці, заблоковано всі виходи з міста. Однак усе вже було довершене. Може самому Кардашеві був би відступ і не вдався, але Оксана, що знала всі закутки міста, виявилася тут чудовим проводирем. Обоє вони вчасно добилися до Дністра, а звідси щасливо дібралися до «свого» лісу.

Не діждався бандит оглядати, як їхатимуть у Сибір ті, що їх він туди вислав. Та й сам вивіз не пройшов за пляном: органи МВД-МГБ та їхні війська в першій мірі зайнялися блокадою міста й розшукуванням «вітра в полі». Большевики вивозили людей із Самбірщини, але в тому ж часі відвезли на кладовище й одного з-поміж тих бандитів, що ті вивози підготовляли.

В наслідок недоцінення керівними політиками світу тієї небезпеки, яку являло собою 1918-23 рр. загарбання большевиками національних держав окремих народів кол. царської Росії, сьогодні світ має до діла з загарбанням большевицькою Москвою половини Європи і з небезпекою поширення большевицького панування не лише на цілу Європу й Азію, а й поза ці континенти.

Щоб назавжди звільнитися від загрози імперіялізму Москви, треба сьогоднішній багатонаціональний ССРСР перебудувати на принципі самовизначення народів. Лише розчленувавши ССРСР на ряд національних держав назавжди унеможливиться відродження імперіялізму Москви.

Концепція Самостійної України буде основним елементом плану знищення большевицької тюрми народів, яка становить сьогодні гніздо наганебнішої реакції і найнебезпечнішої агресії у світі, буде основним елементом впрядкування Східної Європи і величезної частини Азії. Побудова українським народом Самостійної Української Держави буде величезним кроком вперед на шляху до встановлення дійсної рівноваги в світі і забезпечення тривалого миру між народами.

П. ПОЛТАВА

3 книжок й преси

Д. Каров: ПАРТИЗАНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В СССР в 1941—1945 гг., Институт по изучению истории и культуры СССР, Исследования и материалы I, 11, Мюнхен 1954, стор. 7—112.

З подвійною цікавістю ми взяли за лектуру однієї з найсвіжіших публікацій оплачуваного американцями мюнхенського Інституту, до якого останньо приступило й деяке число відомих укр. еміграційних учених. Нам було ще цікаво, чи в зв'язку з тим якось змінився великоросійський шовіністичний тон давніших «наукових» еляборатів цієї установи; було цікаво, як автор-росіянин по-трактував делікатне «національне питання» в СССР, у зв'язку з партизанським рухом. Після прочитання отакої-от «наукової» публікації можна хіба погратулювати дотичним членам УВАН, НТШ, УВУ й УТГІ, що набули такого кваліфікованого «співколегу»; в серії бо видань оцього Інституту годі собі поруч прізвища якогось Д. Карова уявити прізвище напр. автора «Географії України й сумежних земель...»

У фактичному матеріалі наш автор спирається на даних із советських друкованих спогадів партизан і підпільників (М. Нікітіна, В. Козлова, А. Фадеева, В. Андреева, В. Ігнатова, І. Козлова, Д. Медведєва, П. Вершигори, А. Федорова) про партизанську боротьбу в Ленінградщині, на Білорусі, в Україні й Криму та Кубані, далі на «даних преси» (на жаль, наш «дослідник» не подає, крім післявоєнного власницького «На рубеже», ніодної назви!), а врешті — а чого він не називає! — на даних німецьких розвідкових матеріалів. Не обійшлося, як побачимо, і без творів власної фантазії.

Виходячи з однієї цитати з Леніна, він твердить, ніби то в СССР аж до 1941 р. ніколи серйозно не враховували можливості вести партизанську війну й не вивчали зв'язаних з нею питань; звернувшись до того, мовляв, аж після перших поразок ЧА в червні 1941 р. (стор. 24, 70). Зформовані ж із молодих допризованих комсомольців як зав'язки партизанських загонів «істребительніе отряди» за браком досвіду на населення серйозного враження не робили й були б, мовляв, розбіглися взимку, якби так німці не надавали їм більшої ваги та своєю політикою не загнали в ліс цілих груп населення (партійців, «оточенців»-червоноармійців, чоловіків і жінок з сіл покараних за саботаж і диверсії, довершені в сусідстві). Але автор при тому противорічить сам собі, коли на іншому місці говорить про подрібну підготовку складу таких загонів, про магазинування зброї й харчів для них та про відряджування до них надійних військовиків. Наш «учений» так само просто не помічує, що такому твердженню тоді виразно суперечать його ж такі багатосторінкові дитирамби в честь ніби то вродженого «народом Росії» «русского патриотизма», ображеного фактом окуповання їх спільної «родіни» (доречі, підтримані принагідними загальниками з кількох німецьких авторів, по-телячому захоплених «руссішер натурменш-ом» або «руссіше зееле»!).

Діями поставилих із «істребительних отрядов» партизанських загонів керували спершу підчинені ЦК-ові ВКП(б) й НКВД — республіканські штаби партизанського руху (напр. в Україні в його провіді стояли — Н. Хрущов і Строкач; в склад же укр. відділу при НКОборони в Москві входили: Корнійчук, Співак, Старченко; кубансько-козачим партиз. рухом керував високий партієць П. І. Селезнев із штабом в Астрахані; кримським же підпіллям — Іван А. Козлов). Почерез підпільні обкоми партії Штаб партиз. руху керував підпільними міськорганізаціями, районними організаціями й їх партизанськими відділами та ще партизанським відділом самого обкому; штаб же окремої армії втримував ще свого уповноваженого на під-

німецькій території — для зв'язку з партизанськими загонами свого відтинку. Після наради в Москві видатних партизанських командирів у вересні 1942 р. (у ній брав участь і С. Ковпак, і Федоров і Козлов з України й Криму) було створено зараз же в половині вересня 1942 «Центральний штаб диверсійної роботи в тылу у немцев», підчинений Раді Оборони, НКО й НКВД; цьому ж ЦШДиверсії тоді підчинено окремі республіканські штаби партизанського руху; ЦШД безпосередньо ж розпоряджав ще рейдуючими загонами й партизанськими відділами спеціального призначення. Аж до весни 1943 р. ЦШД займався прискореним готуванням технічних кадрів для партизанських відділів (зв'язківців, мінерів, зброярів, розвідувачів) по окремих школах; до того використано головню енкаведистів, знайомих з давнішого з дотичним тереном; передумовою прийому в такі школи була наявність закладників по советському боці. Аж до кінця 1943 р. ЦШД підтримував ще й окремі національні советські партизанські відділи (напр. в Криму декілька татарських, окремі козацькі), але згодом їх закинута. З приходом ЧА в партизанських відділах (їх членів перереєстровано!) СМЕРШ провів основну «чистку» і рядових членів кидано на безвильядні відтинки фронту, де вони — невідготовлені до регулярних операцій — зазнавали величезних втрат.

Число советських партизан на укр. землях (з Кримом і Кубанню) автор оцінює на 85 000 чоловік у 1830 загонах (стор. 102), себто виходило б пересічно по 46 чоловік у загоні; на жаль, і тут — як і при всіх його інших цифрах — не сказано, ані про який це час мова, ані як автор прийшов до таких цифер (для порівняння: всіх сов. партизан він числить на 190 000 у 3 350 загонах!).

За авторовими (непровіренними!) даними, партизанські загоны на укр. землях можна б поділити на такі, що підчинялися директивам з «бальшої землі» і на такі, що самочинно творили під час німецької окупації свої власні «партизанські краї» чи навіть «советську владу без комуністів». Всі вони діяли головню в районах лісових комплексів (Чернігівщина, Полтавщина, Житомирщина, Білоцерківщина, Чигиринщина, Першомайщина). «Трансїстрію» й Одещину більшовиками було використано як постачальну базу (там закуповувано в румунів зброю, лікарства, харчі — для партизанських загонів Правобережжя!) та як поміст, кудю перекидувано власних агентів на Балкан і в Західню Европу; тому й не ведено явних диверсійних акцій.

Серед правовірних советських партизанських загонів в Україні автор називає такі: 1) в Холоднім Ярі загін залишеного партійця Андрія Куценка, складений із комсомольців сусідніх сіл Михайлівки, Ребедайлівки, Райгороду й Косарів; він спеціалізувався на зриванні залізничної лінії Київ—Ростов під час Сталінградської кризи; 2) загін Гончаря, що діяв там же й рекрутувався з тієї ж Михайлівки; 3) загін Гончаря в 70—80 чоловік в районі с. Дуплянщини недалеко від Полтави; зривав залізничу сполуку Київ—Полтава; 4) загін Віктора Чувикіна у східній Дніпропетровщині, що свій штаб мав таки на передмісті Дніпропетровська — Амурі; 5) загін Мосжа в 45 люда під Чигирином в 1942—43 рр., що оперував спеціально проти дніпровської судноплавної лінії Кременчук—Черкаси; 6) загоны комсомольця Якова Батюка під Ніжином і партійця Ярового в районі м. Лиса Гора; загін Трофима Карнаухова на південь від Кременчука й загін Дулепи — під Кіровогра-

дом; 8) загін «Студенок» під Глуховом, що зформувався тому, бо нібито в с. Студенок прийшла була «немецкая армейская часть состоявшая преимущественно из галичан. Этот отряд расстрелял значительную группу населения как приверженцев сов. власти. В этот же день... чуть ли не половина села оставила свои дома и создала партизанский отряд... Будучи українцями по походженню эти люди вели самую жестокую борьбу как с оккупантами, так и с укр. националистами» (стор. 70); 9) до першого повороту большевиків діяла в Харкові підпільна большевицька організація під керівництвом енкаведиста Саєнка, члени якої рекрутувалися головнo з лав технічної інтелігенції; ядро її — 50—60 люда — було залишене большевиками зразу з евакуацією міста; організація виконала низку актів саботажів. Зрештою ж підпільна мережа вербувала ще німецьких вояків дезертирувати до партизан, де їх згодом використовувано як техніків і зброярів.

У випадку всіх «самостійних» партизанських загонів автор з подивугідною невтомністю не забуває повторювати, що з «укр. націоналістами» вони нічого спільного й мати не хотіли і що навпаки — власне завжди тут «галічане» в німецькій уніформі своєю жорстокою поведінкою загнали тих людей в партизани; його фантазія вміє тут майже в кожному випадку розповісти якусь відповідну історію з «галічанами» — правда, без жодних ближчих заходів, як і годиться «вченому» з мюнхенського Інституту. Йдеться про такі партизанські відділи: 1) бригада Науменка, ок. 7 000 люда, що в січні-травні 1943 діяла проти німців у трикутнику Дніпро-Десна на північ від Києва, де створила окремі «партизанський край», незалежний від ЦШД в Москві; за браком належного військового керівництва була 13. 5. 1943 розгромлена кінним козачим полком полк. фон Юнгшульца (згодом у складі дивізії ген. фон Панвіца); з організаціями, «имевшими укр. шовинистический характер», Н-о зв'язуватися не хотів; 2) в Полтавщині партією Кудря, незадоволеній поведінкою Гонтаря й Шуби, до яких був відраджений, відходить влітку 1942 р. в Диканські ліси й організує в окремій «республіці» над долиною Ворсклою власний загін; з поворотом большевиків він свій загін розпустив, а сам скрився; 3) в районі Черкаси-Сміла-Кам'янка місцева поліція, «разраженная постоянными поборами немцев, галицких отрядов», спершу об'єдналася з совєтськими партизанами й прогнала німців, а далі й — сов. партизан та створила «незалежну республіку»; 4) в с. Сапиги на Глухівщині місцевий староста із 180 поліцейськими так же само «усамостійнив» своє село і від німців і від сов. партизан від весни 1943 р. аж до німецького відступу; 5) в грудні 1942 р. в районі с. Марбуда на Глухівщині розташовано поліцейський загін в 200 чоловік, зформований «исключительно из галичан» під командуванням к. старшини польської армії Мих. Грабасюка; незадоволені німецькою політикою в Україні поліцейські з сов. партизанами воювати не хо-

тили і в серпні 1943 р. перебігли до партизан, де їх здебільша перестріляно; Г-к же там залишився командиром невеликого укр. сов. партизанського загону.

І врешті ще одна квітка: «У западной Украине партизанские отряды существовали лишь там, где русское население было преследуемо галичанами и немцами, видевшими в партизанах только русских» (стор. 31). Про яку це «західню Україну», «русское население» й «переслідування галичан» тут мова, автор не зраджує ближче і хіба не помилювався, як скажемо, що він тут щось надто вже пробрехався — навіть як на «наукове видання» мюнхенського Інституту. Несерйозного дешево-публіцистичного характеру оцієї «наукової» брошури нітрохи не рятує грізна відсоткова табеля «настроїв населення» окупованих німцями теренів (стор. 12), до того ж враховувана з прецизністю до одиниць (напр. в Україні в нього у містах: «противників німців» — 17%, противників сов. влади — 69%, «безразличных» — 14%, тоді як по селах цей стосунок такий: 9%, — 81% — 10%), що з неї сміялася б навіть Срулькова кобила.

В автора вповні промовчана боротьба УПА: навіть такої назви наш «науковець» не знає. Годі бо вважати замістою такого розгляду фразу (стор. 106), що «протисовєтські партизанські відділи діяли і в країнах, сумезних з СССР — в Польщі, в Прибалтиці, в Галиції, Буковині. Завдяки підтримці населення вони могли проіснувати аж до 1950 р. і врешті були знищені частинами Совармії, які уважали їх просто ворогами своєї Батьківщини». (Відколи це тільки війська МВД зветься «частинами Совармії» — для нашого корешка, що через помилку — а може й ні? — опинився по цей бік залізної завіси?).

Перепачковано в нього чимало про Власова й про його ніби то велику популярність серед совєтського населення.

Трактування партизанського руху як ніби то впливу стихійного «русского патриотизму» серед «народів Росії» з ненависти до окупанта — прозраджує велику подібність такого його погляду до офіційного большевицького підходу; з однією різницею: большевики тут не говорять тільки про «Росію» й «народи Росії» та єдино про «русский патриотизм».

Ані об'єктивні причини (далеко не всі матеріали нині вступлені!) ані в іще більшій мірі авторові інтелектуальні прикмети (зоологічний великоросійський шовінізм!) не дозволили йому — навіть у межах нині здійсненого! — вичерпати поставлену тему. Цілої низки питань, зв'язаних з партизанським рухом в межах СССР в останній війні, автор просто не бачить, а його дешевий пропагандивний тон і неприхована тенденція (у нього СССР це те саме що Росія, а підсовєтські народи це «народи Росії!») кваліфікували б цей еляборат радше для підвалів у власівському «Голосі народа» або в «На рубеже», ніж для видання, що має в заголовку назву «Інститут», а науковим секретарем якого є, все ж таки, професор Українського Вільного Університету Михайло Міллер... **О. Ф.**

**Полк. Франц фон Гертнер «ШАРНГОРСТ — ШЛЯХ І ЧИН» Мюнхен, 1954
Franz v. Gaertner Oberst a. D. „Scharnhorst-Weg u. Werk“ Verlag von R. Oldenbourg.**

Про німецького військового організатора й полководця Гергарда Йогана Давида Шарнгорста література дуже багата; вистане навести найновіші праці: Герберта Блянка «Вояки», фон Кохенгаузен «Від Шарнгорста до Шліффена», В. Герліца «Німецький Генеральний штаб», Р. Гена «Спадщина Шарнгорста», Штадельмана «Судьба Шарнгорста й духовий світ», та низку давніших праць, щоб переконатися, що постать Шарнгорста завжди зацікавлювала й давала нові аспекти сучасному поколінню німецьких вояків. Оця праця Гертнера не

присвячена історичній біографії чи аналізі історичної постаті Шарнгорста; це радше спроба на тлі доби Шарнгорста й аналогічних тодішніх проблем знайти вказівки для сучасности, запліднити сучасну німецьку військову думку, яка, як і за Шарнгорста, переживає добу хаосу, переоцінки вартостей та шукає нових демократичних шляхів для свого втілення. Звідси то книжка Гертнера й має два основні розділи. Перший: Життя й чин; другий: Значення Шарнгорста для сучасности. Основне значення цієї нової праці лежить в акту-

альному пов'язанні двох діб німецької історії та в тому, що автор ключем Шарнгорста хоче розв'язувати сучасні військові питання.

«Життя й чин Шарнгорста»

Шарнгорст народився 12 листопада 1755 року в Борденау біля ГанOVERу як син селянина. Це селянське походження й було тим джерелом, що дало рушійну силу його характерові. Цілеспрямованість, витривалість, простота й несконплікованість були йому вже притаманні. Шарнгорст весь час був скоріш організатором, виховником і вчителем ніж наказодавцем чи полководцем. Як 17-літній юнак Шарнгорст вступає до Артилерійської військової школи графа Шамбург-Ліппе, що вже був здобув славу своєю участю в британській армії та своїми успіхами в реорганізації португальської армії. З цієї школи він виніс пізнання взаємовідносин між політикою й війною. Після смерті командира школи Шарнгорст, 22-літній лейтенант артилерії, переходить як викладач до артилерійської школи в Нордгаймі, де працює аж до 37 року життя й досягає ступінь капітана. В тому часі він вибивається на перше місце як вишкільник та військовий публіцист. Він видає два підручники «Ташенбух» і «Гандбух» для старшин, переводить і доповнює працю Фридриха Великого: «Unterricht des Königs von Preußen an die Generale seiner Armee» та редакцію «Neuer militärischer Journal», який втішається почитністю також за кордоном. Великий організаторський талант та знання воєнного мистецтва Шарнгорста уводяться щодня під час протинаполеонських воєн. В ганOVERській службі Шарнгорст здобуває ступінь полковника та наділення шляхетським станом. В травні 1801 р. Шарнгорст переходить на службу пруського короля. Тут йому доводиться бути першим реформатором перестарілої старої пруської воєнної системи, яка в зустрічі з революційною французькою армією не могла встоятися (загальна військова служба запроваджена Наполеоном, застосування розімкнутих форм боротьби, нова соціальна структура армії, зміни щодо військової політики тощо). Реформаторська діяльність Шарнгорста проявлялася в трьох напрямках:

- 1) вишкіл старшинського нарібку в воєнній академії,
- 2) діяльність у військових товариствах,
- 3) організація новочасного генерального штабу.

«Воєнна академія для молодших старшин» була заложена в королівському замку в Берліні в 1804 році за плянами Шарнгорста. Наука в академії тривала три роки й мала таку програму: на першому році навчання проходило теорію тактики й науку про «малу війну», тобто про стежі, польові ваги, забезпечення та напади. На другому році пророблявано застосовувальну тактику, тобто форми бою, займання бойових становищ, марші та кватиркування. На третьому році вивчувалося вже стратегію, тобто пляни кампаній та війни й засади оперативної дії. Головним предметом навчання була історія воєн з углядженням організації армії, державної структури та воєнної мети у кожночасній війні. В тому часі проходило переставлювання з теорії «стратегії вичерпання», тоді панівної, на нову теорію «стратегії нищення», яка здобувала все більше визнання. Шарнгорст сформулював тоді свій відомий принцип: «Ніколи сконцентровано не стояти, зате завжди сконцентровано вдаряти», а що його 65 років пізніше Мольтке, учень Шарнгорста, сформулював в зобов'язуючій дотепер тезі: «Окремо маршувати — об'єднано вдаряти». Шарнгорстові належить також і створення, що військо це не «імперіум ін імперіо», а лише «частина цілості». Цю тезу Шаліффен і Клязевіц розгорнули у суцільну теорію про політичний характер війни.

Військові товариства, засновані Шарнгорстом, сповнювали допоміжну, а частково й паралельну, роллю до воєнної академії. Вони багато причинилися до спопуляризування Шарнгорстових реформ та до

прищеплення нових мілітарних думок.

Реорганізація генерального штабу йшла рівнобіжно з реорганізацією старшинського корпусу, із запровадженням нового воєнного правосуддя та дисциплінарного статуту, нового мобілізаційного закону та з реорганізацією структури війська. Душею й промотором всіх тих реформ був Шарнгорст. Передчасна смерть 23 червня 1813 р. в Празі вже не дозволила Шарнгорстові бачити наслідків своїх зусиль та творчого реформаторського духа. Його діло продовжували далі маршал Шліфен, Мольтке та Клязевіц.

Значення Шарнгорста для сучасності автор бачить в аналогії завдань, які тепер стоять перед німецькими воєнками, що шукають розв'язки для актуальних проблем, і яких могла б запліднити думка спадщина Шарнгорста. Такими проблемами є: вирішення воєнної концепції, яка відповідала б сучасності, розв'язка питання про взаємовідношення поміж урядом та нацією, устійнення засад воєнного правосуддя та меж послушності одиниць владі, вирішення організаційної структури старшинського корпусу та його завдань, демократизація армії та оцінка модерних тенденцій, що їх висуває нова доба.

Найкращі зразки воєнної концепції, які відповідали б сучасному положенню німецького народу автор вбачає в пруській концепції. Пруська концепція узглядає первні християнського виховання та ієрархію завдань, себто вона побудована на чіткому правопорядку, на розмежуванні обов'язків і прав та воєнної незаплямованості. Пруська традиція може сучасності передати геополітичні й воєно-географічні знання Сходу, який мав вирішальне значення й матиме його далі на історичну місію німецького народу в світі.

Шарнгорст пережив великі політичні перемини на переломі XVIII і XIX ст., коли чиста абсолютистична форма правління уступала шлях до державного керівництва пробудженим народним елементам. Базою для реформ Шарнгорста була засада співпраці й координації між урядом та народом. Сучасність вимагає тепер теж такої координації між урядом, парламентом і найширшими прошарками народу. Воєк це лише громадянин в уніформі. Автору це найбільше подобається швайцарська система міліції, яка найкраще розв'язала це питання.

Коли йдеться про воєнне право, військову дисципліну й устійнення меж військового послушного, автор рекомендує тут швайцарське законодавство, яке включає багато Шарнгорстових думок, коли йдеться про цю проблематику.

Головним питанням, яке стало перед Шарнгорстом в його праці над реформами, була чистка старшинського корпусу. Та сама проблема, це тепер найважливіше питання німецьких пляновиків нового німецького «вермахту». Основний ключ, за допомогою якого автор радить розв'язувати це питання, це заложення, що випливають з «пруської концепції», а саме чи кандидат симпатизує з цими шляхами й цілями. За допомогою цих засад Шарнгорст перевів чистку пруського генерального штабу, дбаючи при тому ще про координацію поміж «шляхом і ціллю».

Між армією й демократією немає жадних протиріч; навпаки, в традиційних демократіях вони себе доповнюють. Німеччина, хоч і має тристалитню традицію пруського воєнства, але дотепер не мала ще передумов для організації своїх збройних сил на демократичних засадах. Дорога демократизації збройних сил для Німеччини зовсім нова, і тому автор подає Швайцарію як приклад, гідний наслідування.

У новій добі, якою для німецької військової думки має бути сучасна Німеччина, військові діячі повинні повернутися з дороги «ізоляції воєнського стану» до Шарнгорстових засад, що військо це частина цілості народу, і до Клязевіцового навчання, що війна це політика, продовжувана іншими засобами.

М. Б.

Поняття військова доктрина виникло лиш з постанням національних держав, тобто з появою конституційних і парламентарних монархій та республік. Постійне або регулярне військо (військо, яке існує під час миру) розвинулося з королівських і княжих почотів, особистих охорон володаря. До кінця XVII ст. не було сталого війська і лише скликуване в разі потреби ополчення декотрих станів. Постання сталого війська уможливили: довготривалі війни (30-літня війна), постання грошового господарства, занепад суспільного значення станів та зріст центральної влади. Перший етап в організації сталого війська це королівські персональні охорони та так зв. зтяжне військо, де окремі князі чи полководці виступають як працедавці, а вояки як наємна сила за заплату-жолд (жалування). В Німеччині першу сталу армію під час миру утримує електор Фрідріх Вільгельм в Бранденбургу (31 000 вояків), а яка сформувалася за шведсько-польської війни (1655 до 1660 р.). Опісля таке стале військо впроваджує король Фрідріх Вільгельм I (76 278 вояків), Фрідріх II і інші. В тому часі німецькі князі формують свої сталі військові одиниці, що їх і піднаймають за певною оплатою іншим князям чи державам, навіть поза кордони Німеччини. Ця інституція «зтяжного», «жолдового», «грошового» війська знаходить застосування майже в кожній країні. Таке військо складається з відділів піхоти, легкої, тяжкої й панцирної кавалерії та гарматних відділів. Правне життя такого війська нормували т. зв. ординарії, тобто умови між «працедавцем» (королем, князем, містом, іншою державою) та «працюючими», тобто зтяжними вояками. Національні збройні сили тоді складалися з війська, організованого на давніших засадах ополчення різного рода станів та з зтяжного війська. Організаційна структура й військовий закон по таких зтяжних військах залежали виключно від волі командира. Шолиш Фрідріх I в 1726 р. впровадив засаду залежності номінацій старшин від князя. Фрідріх II накинув примусову систему вишколу, поділ на військові вербункові округи та 1746 р. створив військову адміністрацію з компетенціями военного департаменту під проводом королівського генерального ад'ютанта. Ця інституція дала початок становищу генерального квартирмайстра, і згодом була переорганізована в генеральний штаб. Інституцію генерального штабу впроваджено щойно 1792 р. Біля 1780 р. Юстус Мезер вперше словив домагання загально військової служби. Цю засаду зреалізував щойно Карно, шеф штабу Наполеона. Докорінну зміну в військових питаннях принесла аж французька революція і реформи Наполеона, що мали великий вплив на розвиток військової думки також у Німеччині. Роллю великого реформатора в Німеччині відіграв Шарнгорст.

Французька революція мала вплив не тільки на політичну й соціальну постановку військового питання, але також і на саму організацію збройних сил, стратегію й тактику. Створення дивізій як об'єднання частин різного рода зброї піднесло рухливість війська й уможливило оперування окремими колонами. Розчлуснування й ешелонування вглиб унезалежило командирів від поземелля та від тогочасної лінійної й зустрічної тактики ведення бою. Нові форми організації й ведення бою були використані в Ваденському князівстві. Тут бо ще 1803 р. сзороно воєнне міністерство, а на рік пізніше впроваджено поділ на мобілізаційні кантони та нову дивізійну структуру збройних сил. В Німеччині збройні сили поділялися тоді на дві окремі форми й змістом частини: на територіальні війська, покликвані в час війни на основі загального обов'язку й організовані на старих засадах, та на ре-

гулярні війська, організовані й школені ще під час миру на нових організаційних засадах та на засаді добровільного зголошення.

Впродовж 18—19 ст. з цих двох форм війська витворилася одностайна система, сперта вже на устрєсовому законі та на воєнному законодавстві. Найважливішими питаннями тут були: роля й місце збройних сил в державі, організація й роля генерального штабу, — і передусім його співвідповідальність за збройні сили й за місце в державній структурі, — впровадження загального обов'язку військової служби, проблема вишколу, постачання, поповнення та проблема меж послуку державній владі; постава супроти цих проблем зазнала чимало еволюції.

Шолиш перша світова війна дала змогу випробувати нові форми та скристалізувала ці основні питання. Автор подрібно подає історію провадження реформ в поодиноких князівствах Німеччини, організацію й силу німецьких збройних сил під час першої світової війни, історію постання нових родів зброї, летунства, танкових частин, допоміжних частин та процес механізації армії. Аж перша світова війна принесла перші мільйоніві армії.

Версайський договір приніс обмеження німецьких збройних сил до 100 000 та заборонив Німеччині мати інші роди зброї крім сухохідльних. Основними законами, в яких розвивалося військово питання в Німеччині, були — закон ще з 6. 3. 1919 р. та з 31. 12. 1920 р. Законом від 23. 3. 1921 р. було впроваджено нові засади, яких вимагав республіканський устрій у Німеччині. Тоді схвалено заборону загальної мобілізації та загального обов'язку військової служби, знесено окреме мілітарне судівництво, залишаючи за командирами тільки дисциплінарне судівництво, обмежено роллю генерального штабу до ролі дорадника міністра чи то міністерства війни. Основи військового виховання й вишколу були нормовані розпорядком шефа штабу фон Секта від 1. 1. 1921 р. та розпорядком від 18. 5. 1926 р. Вони забороняли членам збройних сил брати якунебудь участь в партійній чи політичній діяльності. З приходом Гітлера до влади Німеччина звільнилася від усіх обмежень версайського договору. І так в 1932 р. піднесено число збройних сил до 150 000 вояків та зламано давніші обмеження на продукцію тяжкої зброї, артилерії тощо, в 1933 р. впроваджено окреме військово судівництво, 1934 р. прийнято мобілізаційний закон та закон про загальний обов'язок військової служби і про підпорядкування армії канцлерові й фюрерові а не конституції, в 1935 р. знову впроваджено новий закон про збільшення збройних сил Німеччини до 550 000, новий військовий територіальний поділ, нові постанови щодо загальної військової служби (один рік активної служби, служби в резерві до 35 року життя та служби в територіальній обороні до 45 року життя) та нову організацію армії. Постановою від 4. 2. 1938 р. Гітлер перейняв зверхництво над збройними силами, що на основі закону від 1. 8. 1934 р. про об'єднання посту президента й канцлера робило його диктатором і цим змінювало всю дотогочасну структуру збройних сил Німеччини. Дальший розвиток військовоих справ пішов по лінії тотального воєнного законодавства. Вояки присягають уже не на конституцію держави, лише на вірність фюрерові, немає вже поділу на три окремі демократичні функції державної влади, все підпорядковується волі одної особи; за все відповідає перед «божим провидінням» і про все вирішує фюрер. У цій вождівській концепції роля збройних сил та всіх їх інституцій це служхяно перевести тотальну мілітаризацію нації, не мавши при тому жадної відповідальної керівної

добровільно хотів би в таке повірити. . . А подібними паперовими подвигами оці «спогади» аж кишать.

Інколи в автора обзивається совість, що брехня вийшла надто неймовірна і він тоді старається обгрунтувати її; тяжко поранений партизан після висадження моста пливе ще два кілометри в студеної воді зимою і, очевидно, виходить живий (німців автор завжди усмерчує сотнями в куди «невинніших» випадках!). Молодий лікар чудується, що він такого в медичних книжках ще не зустрічав і дістає відповідь: «Багато чого немає там, хоча б і тому, що всі ті підручники, з яких ми вчилися, писані перед війною, і тепер треба буде багато дечого в них справити. . . Сам напр. напишу розділ, що його ще перед роком уважав би був щонайменше необгрунтованим, — про те, як зростає опірня сила людського організму, коли серце сповнене ненавистю до ворога і впевненістю у власній перемозі. . .» (стор. 607). Постає отого героїчного ц. к. каноніра з 1914 р., що то «при каноні стояв і фурт-фурт ладував; вража куля його вже забила давно, а він все ще стояв і фурт-фурт ладував» з новим, советським ідеологічним змістом не сходять тут зі сцени від першої до останньої сторінки «спогадів». Тут немає ні одного німця, що мав би бодай краплину «оливи в голові» і бачив більше ніж те, що йому хотіли б показати большевики; за те всі партизани діють геть до подробиць продумано, мудро, ну й за встановленими компартією прикметами «добрих большевиків». «Поліцаї» й «зрадники» це завжди найчорніші типи, без будь-яких ідейніших мотивів і спонук. І так без кінця.

Очевидно, ціла низка питань у цих «спогадах» явно промовчана; тут не сказано ні словечка про внутрішню організацію партизанського загону, про ролі «особого відділу» НКВД-НКГБ в ньому (як і в краснодарському підпіллі!); що більше — тут і слів таких не зустрінете. Промовчано про повітряний і радіо-зв'язок і боспостачання з ЧА тощо. Не згадується й ціла національна проблематика Кубані: для нікого вона тут просто не існує! Глухо тільки виринає вона в підретушованій формі постійних згадок про запорожців як про предків оцих козацьких станиць і козаків та в відсутності надто нахабних місць про «великий руський народ». Це власне й усе як не враховувати українських прізвищ і місцевих назв. Не названі й усі методи большевицького підпілля: большевики тут виступають як дуже дбайливі про збереження життя своїх людей і мирного населення (як же ж би інакше!) — у відрізненні від німців. Нам довелося в американському таборі інтернованих в Людвігсбурзі зустріти колишнього гештапівця, члена «Зондеркомmando СД», що «урядувало» в Ростові й Краснодарі. От що розповідала ця людина, якій до речі були добре відомі і будинки Гештапо при Пелчинській і при Лонцького у Львові:

Як вірних «помічників» німцям большевики залишували, від Лівобережжя почавши, в подарку своїх агентів, які на ключових позиціях в адміністрації мали за завдання тільки якнайгостріше виконувати німецькі зарядження супроти цивільного населення. Начальником же поліції в Краснодарі виявився один з членів НКВД-івської «тройки» з Ростова доби ежовщини; пізнали ж його ним же таки переслухані козаки. Але про таке в Ігнатова не знайдете й слова. Так само як і про те, що в 1942 р. повиходили ще живі козаки-партизани, які скривалися тут ще від 1920-тих років. Не згадує Ігнатов ні про створені з кубанців полки Козацької дивізії Паннівца ні про причини проведеного в дні 23. 2. 1944 р. виселення большевиками чеченців та інгушів,

а далі — каламиків і кримських татар; а всі вони сусідували з тереном його партизанських дій.

Якби не українські свідощтва «поцейбічних» учасників про подібний червоний терор по таборах советських военно-полонених, то прийшлося б заперечувати й імовірність таких же відносин по краснодарських фабриках під німцями — як оце їх змальовує автор. Тут регулярно працює місцком партії, бюро комсомолу, таємна фабрика вибухових матеріалів для партизанів, відбувається суд над артистом, що посмів ляяти советську владу — і все це на очах або під носом у німців. Годі б повірити тому, якби не свідчення українця Сергієнка («В кітнях тиранів», 1953) чи осетинця Ірона («В німецькому полоні», «Вісті Братства к. в. 1 УД», 1953) про такий же большевицький терор серед полонених червоноармійців по таборах в Україні і навіть у Німеччині. Це вже справді феномен, який переростає понятність таких відносин для людей, що такого не пережили на власній шкурі. Можливості такого терору підтверджують доречі останньо й випадки з масовими таборами полонених корейців та китайців і про це забувати не слід.

Ігнатов описує таку «здисциплінованість» робітників на фабриці в Краснодарі: у висліді керованого замаскованими большевиками саботажу німці не були спроможні пустити в рух ні за пів року фабрики, яку згодом большевики пустили в рух впродовж тижня. Напередодні ж німецького відступу з Краснодару завданням місцевого підпілля це недопустити до зривання німцями заводів та різних об'єктів і до зивожування устаткування та военного матеріалу. Воно зрозуміло, що тоді цей явний спротив міг уже набрати й масових форм: для багатьох бо, що так багато надій зв'язували були з німцями, це була остання нагода відкупити собі «прощення гріхів» від большевиків, що саме верталися в місто. Про такі однак мотиви автор, ясна справа, — не пише.

Але він все ж хоче якось опрокинути той відомий хоча б з німецьких кінотижневиків фотоматеріал про вітання скрізь місцевим населенням німецької армії. І він знаходить вихід: це був просто німецький трік; напр. заповіджено аж друкованими афішами (!) населенню Краснодару, що йтимуть советські полонені і їм можна буде подати на одній з площ передачі, — то ж зібралася маса народу. А тимчасом зараз же вслід за десятком полонених надїхали авта з німцями і їм оце тоді кілька підставлених «поліцаїв» кинуло китиці квітів, а брехливі німецькі фоторепортери це чимскоріш зфільмували (стор. 411-2). . . Себто, все воно відбувалося дуже просто! Отже невіжим на такий спосіб автор «вияснив» цілу таємницю отих проклятих кінотижневиків. Довір'я для советської преси серед населення таке велике, що «ті фашистські гади» змушені аж складати тим самим шрифтом і ладом «Правду» і в ній давати тільки «викривлені інформації» щоб таким чином захитати довір'ям населення до советської влади (стор. 106-7, 556); справді фантазія достойна мізків плаченого американцями франкфуртського «Сатірікона»!

І можна б отак без кінця наводити приклади того, як оце большевики «перепишують» історію останніх таки років. Робиться це і в формі «спогадів», як оце тут про Кубань, і в формі художньої прози, як це зробив — за «Сталінську премію» небіжчик Ю. Яновський в «Київських оповіданнях» — про піднімецький Київ. Бо ж як вигривало повторювати навіть найбільшу брехню, то врешті щось з неї таки прийметься. . .

О. Г.

Нові бойові засоби означають і нову тактику: АТОМОВА ЗБРОЯ Й НАЗЕМНА БОРОТЬБА
„An Consantoir — The Irish Defense Journal“

Славнозвісний вибух водневої бомби на Тихому океані ще виразніше, геть до меж можливого, підкреслив стратегічне значення атомової зброї. Та не зважаючи на цілу повільність коментарів після нього, все ще таки в достатній мірі не в'яшено ймовірного тактичного застосування цієї зброї. Характер і форма цієї зброї, нині доволі ясні, тоді як інформації про її тактичну ролу залишилися тільки доривочними. — Армія США вже споряджена 28 см атомовою артилерією; п'ять її дивізіонів (кожен по шість гармат) вже навіть розташовано в Європі. Ці гармати — вони можуть вистрілювати і давні звичайні і нові атомові гранати — важать по 83 тонни і, як на свою вагу, спроможні неабияк маневрувати: транспортування відбувається в трьох ешелонах із швидкістю 56 км/год. Вже вирішено подібного зброєю спорядити й британську армію: північній армійській групі ген. Гейла ще на початку ц. р. було приділено спеціалістів від стосування офенсивної й дефенсивної атомової зброї. В день св. Патріка маршал Монтгомері подав був, що міністерство війни постановило підтримати пляни про передачу в розпорядження командувачів наземними військами зброї для обстрілу атомовими ладунками керованої на віддаль. Цю зброю, мабуть, включать до артилерії як керовану на віддаль середнього засягу.

А що британська армія покищо не розпоряджає атомовою зброєю для обстрілу наземних цілів, то підчас операцій вона була б здана на атомову підтримку летунства. Вже від року в Англії розташована ескадра бойових бомбовиків типу «Тандерджет» для дій атомовою зброєю і загалом можна тут сказати, що майже 40% тих 4000 бойових літаків, що стоять у розпорядженні ОПАП-у, це «Тандерджети - Ф 84», що спосібні перевозити й атомову зброю. Споряджена достатньо атомовими гранатами артилерія США може за всякої погоди, вдень чи вночі засипати поцілами будь-яку ціль геть аж до 32 км відстані. Західні бойові бомбовики для підтримки наземних військ можуть засипати бомбами ще куди віддаленіші цілі і то не з меншою швидкістю, що дійсний успіх свого воєнно остягнути сподіється й артилерія. В 2-ій світовій війні советські армії судорожно притримувалися власне засади, щоб власні наземні частини підтримувати змасованою артилерією й сильними з'єднаннями бойових бомбовиків. Застосування атомової зброї для скріплення такої дії це тільки логічний висновок з такої засади. Кожна потуга очевидно достосовуватиме свою військову техніку до власних засобів і спроможностей, але видається, що вже сама природа тактичної атомової зброї викличе в наслідку нові й навіть революційні засади боротьби на бойовищі.

Атомові експлозії спричинюють знищення створеною енергією й світлом, промінюванням і гарячю: кожна ж з-поміж цих сил діє вбивчо вже сама в собі, і така дія кожної з них різна щодо засягу й часу тривання. Засяг же й час такої вбивчої дії досі офіційно ще не відомі докладно. Всі ті сили діють без розбору, свій це чи ворог: то ж фронтів частини, що стосують атомову зброю проти ворога, який і сам її має, мусять старатися уникнути діяння не тільки ворожої атомової зброї, але берегтися й перед силами, що їх вони ж самі були рознуздали. А на ділі це не така проста справа: бо ж обстрілювання атомовою зброєю підхожих ворожих цілів, хоронення перед дією і ворожої і власної атомової зброї — вимагають не лише розв'язку спеціальної техніки, але правдоподібно й отвертішого в'яснення засад воювання нею.

Опубліковано декілька вислідів атомових маневрів, проведених армією й фльотою США: відомо,

що на відстані 1200 м від нульового пункту (себто від точки в терені, що знаходиться докладно під осередком вибуху) був без решти знищений дерев'яний дім, на відстані 2100 м серед пустині загорілися дерева юка, на відстані 1500 м згоріла автомашина, на відстані 500 м горів навіть пісок, алеж на відстані 270 м 22-тонновий танк «М-24», хоч і штовхнутий по землі на 15 м далі, все таки був тільки легко пошкоджений і очевидно придатний для вжитку. Частини, що брали участь у вправах, знаходилися в закритті на відстані 3,6 км у ними ж самими вибудованих скріплених стрілецьких ровках і, наскільки відомо, не зазнали жодних втрат. Ніяких подробиць не оголошено про дію радіоактивного промінювання.

Ці дані стосуються спеціального випадку, коли атомова граната вибухла на висоті 100 м, себто на висоті, що була, мабуть, замалою, щоб показати повну дію сили експлозії; для повного використання цієї дії найдогіднішими висотами вибуху були б, мабуть, 300-350 м; а викликати вибух на такій висоті спроможні і артилерія і бойові бомбовики.

Теоретично то одна атомова бомба чи граната атомової артилерії можуть знищити цілу дивізію; в практиці це може трапитися лише там, де дивізія скучена в зімкнутому бойовому порядку, напр. для прориву, для переправи через річку, чи то під час висадки на мостовому причілкові в тісному районі. В обороні, коли дивізія розтягнута на 7—10 км, а понадто добре окопана, то, згідно з оцінками, вибуло б втратами в людях і спорядженні не більше 15%. З того ясно, що мале з'єднання в обороні може знищити за допомогою зручного стосування атомової зброї куди сильнішу ворожу частину, що наступає; на перший погляд отже малочисельність частини набувала б особливого військового значення; але вона тут насправді з мілітрного погляду фатальний негатив: бо ж тільки сильні власні наземні війська с в стані присилувати ворога зосередити свої сили і тільки п'важні сконцентровані наземні з'єднання становлять вдячну ціль для атомової зброї.

З того погляду і далі все ще потрібні сильні наземні частини в силі дивізії і корпусів на атомовому бойовищі; помітно ж змінилося тільки їхнє завдання: вони бо в першу чергу не служать для того, щоб поборювати ворога своїми власними бойовими засобами, але щоб його чито змусити чито заманити стати вдячною ціллю для атомової зброї.

А в тому зосереджуванні власних військ, щоб примусити й ворога до сконцентровування, і лежить небезпека; командувач стоїть тут перед нелегкою проблемою: він бо справді мусить змасовувати свої власні сили, щоб присилувати ворога зробити те ж саме; але ж він мусить одночасно свої власні сили і відповідно розкинути, щоб вони не стали такою ж вдячною ціллю для першого вогневого випадку атомової артилерії наступаючого противника чито для відборонного вогню противника в обороні, який своє змасовування застосовує єдиним як воєнним хитроці. Командувач мусить хоронити свою власну частину перед промінювальною дією своєї й ворожої атомової зброї за допомогою плянзого розгортання; таке удачно керування частинами вимагає якнайвищої зручності, предокладного вишколу й спеціального вираду. Можливо, що війна й не є строгою наукою, алеж її успішне ведення серед атомових умов вимагає якнайкращих математичних здібностей та витонченої техніки від старшини, рядовика й машини, а які куди-куди переходять поза вимоги вміння.

Дальше ж видається, що піхотна дивізія в своїй теперішній формі вже не спроможна відігравати

ти в таких операціях панівної ролі; скорше й прецизне звання і такеж розгортання вимагають легких для керування, швидких і спосібних порушуватися в терені частин; модерна ж дивізія надто тяжка для скорих рухів і надто тяжкувата, особливо ж щодо своїх тилових служб, щоб могла бути легко керованою. Моторизована піхота зв'язана з мережею шляхів, головню через свої неопанцирені машини, без охорони зверху, без охорони перед хвилями повітряного тиску та перед дією радіоактивного пилу. Для бойових завдань ще найкраще підходили б легкі опанцирені вози, об'єднані в невеликі з'єднання, надто дрібні, щоб становити в'язну ціль для ворожої атомової зброї, зате ж кожночасно досяжні для тактичного скупчування за допомогою радіостанцій і забезпечені високою вогневою силою. Цю теорію підтримує той факт, що совєтський Генштаб застосував у літніх маневрах 1953 р. бойову групу з яких 1300 танків «И. Сталин III» із сильною артилерією, бойовими бомбовиками та іншими підтримними родами зброї для прориву крізь глибинно ешелоновані ворожі становища при умові ще, що ворог застосує атомову артилерію; це правда, що танк типу «И. Сталин III» це важкий танк, але принцип тут, як бачимо, той самий.

Як приймати, що атомовою зброєю стає панівною,

Інж. д-р О. Шваб: ПРО МІСЦЕ ТЕХНІКИ В ОБОРОНІ КРАЇНИ «Дойче Зольдатенцайтунг», ч. 8, від 19. 2. 1953

У зв'язку з усе більшою актуальністю озброєння Західньої Німеччини і його обсягу варт пригадати висловлені з того приводу перед роком міркування відомого німецького автора (книжка: «Вояк і інженер»), що вирішним чинником перемоги вважає швидкість, з якою спроможна достосуватися з технічного погляду нація до нових вимог. Причину двократного програшу Німеччини в обох світових війнах він вбачає саме в недотягненнях Німеччини у тій ділянці. І того не слід спускати з ока сьогодні. Поверсайська Німеччина була обставлена цілою низкою заборон і обмежень у продукції важкої зброї, а 100-тисячна армія цікавилася тільки «тактикою при обмежених засобах» і занедбала справу розвитку воєнної техніки; а згодом про принципи її розвитку рішали люди, без поняття про всі зв'язані з тим питання, що до неї ставили пересадні вимоги щодо видаїности й часу.

Глобальна стратегія вимагає інакших технічних залогень, ніж обмежено-простірна і хто в ній хоче активно співдіяти, то мусить призадуматися, чи він у стані виконати передумови щодо наукових досягнень і відповідних людських ресурсів, а чи він муситиме обмежитися єдино до функції виконавця то ж і майбутню роллю німецького народу можна накреслити вже сьогодні.

Було свого часу повідомлено, що можливо наймодерніше озброєння запланованих 12 німецьких дивізій уже стоїть готове в США і що його доставка зв'язана тільки з ратифікуванням ЕОС. Володіння такою наймодернішою зброєю і відповідне їй тактичне стосування це справа швидкого технічного вишколу для високо кваліфікованого підстаршинського та відповідного технічного старшинського корпусу. Без попередніх основних загально-технічних фахових знань у галузі машинобудівництва й конструкції приладдя, авт і моторів, далі ж — у ділянці оптики, мірництва, високонатужної техніки, вільноатмосферної фізики, балістики, хемії, вибухових і будівельних матеріалів тощо — годі говорити про якийсь прискорочений вишкіл інструкторів, обраховиний на коротше, ніж один рік. Бо ж тут немає місця для принагідних робітників і балакунів. Загальна ж політично-демократична підстава нової армії мусить творитися, попри фахову придатність, ще й на зовсім інакшій площині.

якщо не вирішною зброєю на бойовищах, то треба тоді й ствердити, що великі піхотні з'єднання втратили своє панівне місце на тих бойовищах і що піхоту з «королевої бойовища» здетронізовано. Воно, може, й правда, що для стійкої оборони важливого становища найкраще підходять піхотні частини, підтримувані атомовою зброєю; але ж стійка й довготривала оборона, як дивитися на речі ширше, війни не виграє. Чим скоріш мусять бути виграні битви, щоб перешкодити тій формі війни, що то ведеться стратегічними бомбовиками й атомовою зброєю на знищення цивільного населення й воєнного потенціалу оборонювача. Воно очевидно було б помилково на основі тих передумов далі заключувати, що піхота загалом уже не гратиме в війні поважної ролі: піхота в великій кількості й надалі зможе накидувати такому ж великочисловому ворогові свою волю, як це було в минулому, але тепер, мабуть, не шляхом поборювання й знищення противника своєю власною піхотною зброєю, але тим, що вманевруватиме противника в таке становище, коли його можна буде знищити іншою зброєю. Вона напевно гратиме важливу, якщо не вирішну роллю проти ворожих частин, що розташовані широким фронтом; вона охоронятиме тактичну атомову зброєю й окупуватиме територію, яку здобули частини, що використали вогонь атомової зброї.

У стратегічній атомовій зброї — з базою в Англії — німці участі мати не будуть; це ні конечна ні принципова справа, бо ж і при вжитті чи виконанні її рішатимуть не німці. Але німці відчують протидію тій зброї в разі кинення їх на східній фронт чи й у разі нападу на Німеччину, то ж вони вже чисто технічно зацікавлені в можливих охоронних заходах і в активній обороні проти неї; отже звідси така німецька вимога це безспірна підстава їх співучасті в загальній європейській оборонній системі. Тут конечний спеціальний вишкіл і притягнення технічного підготованого круга осіб, що не спиратиметься на давніший досвід, але сповнить головню технічно-наукову передумову, і то і в штабі планування, і по командних штабах і в технічному керівництві. А що йдеться тут про глобальні великопростірні оборонні споруди, то сама Німеччина такого завдання сповнити і не в силі, але тим чіткіш і настійливіш вона мусить добитися тут своєї співучасті. В першу чергу йдеться тут не про зійськову, але про вільну й неперешкоджувану науково-дослідну співучасть і виміну думок.

Не менші вимоги щодо запланованої тактичної атомової зброї в рамках модерної артилерії: що правда, ще й досі немає ясних і остаточних уявлень про її супровідні віддіювання на ворога і на своїх в разі її тактичного застосування. То ж на споряджування німецьких з'єднань такою зброєю прийде ще довго почекаати. Але ж пасивну сторону її стосування слід негайно брати до уваги при споряджуванні німецьких дивізій, щоби згодом не бути заскоченими. І до таких оборонних дослідів мусить бути без обмежень допущена німецька наука; персонал давнього «вермахту» тут може допомогти тільки частково; сюди треба притягнути молоді німецькі технічно-наукові кола й дати їм змогу здобути відповідні вишкільно-підготовні підстави у співпраці з закордоном; обмеження на тому відтинку оборони зробили б загальну оборонну систему в Німеччині вповні другорядною.

В ділянці танкової зброї слід числитися з масовим її вжиттям по обох сторонах; і тут німці із свого досвіду можуть подати видатну допомогу, і то з тактичного і з технічного погляду; теж і підбір активного круга осіб на труднощі тут не натраплятиме. Але воно ще не все: масова оборона

вимагає тут нових засад на технічній основі, і перед німецьким винахідницьким духом відкрите тут широке поле для плідної співучасті.

Дальший важливий пункт німецького озброєння це летунство: якщо на першому місці серед німецьких завдань буде поставлено оборону, то відпадатиме покищо далекопольовна ділянка: як стратегічна зброя вона підлягатиме рішенням загального генерального штабу західних народів. Інша справа це безпосереднє відбронювання ворожого повітряного прориву: тут загалом не сміє бути жадних обмежень технічної натури, ні фізикальних, ні балістичних, ні радіотехнічних, ні авіотехнічних, ні щодо радарових ракет, ні щодо вибухових речовин, ні щодо погінних матеріалів будь-якого роду чи системи. Вишколу німецьких мисливських летунів не вільно відкладати аж до часу, поки не буде подостатком німецьких літаків, але з уваги на вимоганий для того час і число такий вишкіл добровольців повинен початися якнайшвидше.

Перед технікою протитанкової й протиповітряної оборони в Німеччині слід поставити ясні завдання. Середуца Європа для майбутньої глобальної стратегії це лише передпілля, і ніякий вирішувальний терен. Ніодна світова потуга другій не дасть нагоди оточити й знищити атомовою зброєю свої головні сили на західно-європейському «півострові» чи то на його відногах. Східний напад на цей простір масовими силами так довго залишатиметься неправдоподібним, як довго непереможена зовнішня повітряна потуга є в стані в тилу ворога, що прорвався на цей «півострів», на всіх його лініях зв'язку створити атомові бар'єри, оточити його й систематично знищувати. Технічний натиск оборони слід отже класти проти повітряного нападу, а на суходолі — проти швидких танкових з'єднань, що матимуть за завдання знищувати промисл, паралізувати рух і загалом ширити загальну деморалізацію й терор. То ж з технічного погляду німецький оборонний простір мусітиме мати на своєму східному кордоні тверде опанцирення, зосереджене в сотнях глибоко-ещелонованих «іжаків» становищ, що їх годі було б отак просто залити. Розташованих тут танкових частин не слід причислювати до тих 12 дивізій оперативного вжитку, число яких і так недостатне.

Немає такої зброї, що її німці могли б перейняти в досконалому технічному стані: хто в таке вірить, чи про таке пробує переконувати німців, той втрачає з очей досвід двох світових воєн. Володіння новою приділеною зброєю впродовж року

вже приведе до того, що і техніка і тактика здобудуть новий досвід; воно й не мусять бути завжди ґрунтовно нові конструкції. Вигляди на кращу ефективність тієї зброї лежать і в її тактичному застосуванні і в поліпшенні дії різних додаткових приладів; а вияснення й розвитку такого не слід гальмувати через виключування німців від того. Провірка всього того повинна бути вможливлена в німецьких інженерних штабах. Все те можна зробити і в якихсь надрядних рамках; ці справи це лише питання технічної доцільності із збереженням нормалізації в фабрикуванні.

Цим заторкнута основна ділянка в рамках цілої збройової техніки, а саме організацію дослідних і поліпшувальних завдань та плану розбудову оборонно-технічного високого шкільництва поруч військових шкіл для вишколу модерного, технічно й тактично якнайкраще підготованого старшинського корпусу. Давня підстава такого вишколу сьогодні вже не придатна.

Нова оборонна організація Європи вимагає чіткого розподілу відповідальності поміж військовим стосуванням зброї та її дальшим технічним удіпшуванням. Якщо політика вимагає європейських рамок для тактично-стратегічного генерального штабу, то технічно-стратегічні штаби для розвитку зброї, складені з фахівців, могли б зовсім добре мати національні рамки; суперництво в техніці це завжди великий спобудний підпомагач. Якщоб німці задоволилися тактикою, то були б невисокої думки в оцінці своєї ролі і своїх досягнень.

У дальшому розвитку техніки вимагана гармонійна співпраця всіх народів у свобідному поєднуванні часткового досвіду окремих народів із одним загальним досвідом в атмосфері довір'я. Зброєва бо техніка не знає стандартної розв'язки раз на завжди: тут тільки йдеться про даночасове достосування. Всі технічні речі пливкі, бо ж технічне мишлення це постійний прогрес і не костеніє на якомусь данохвилевому пункті. Швидкість же, з якою воно достосовується до нових досвідів із зброєю під час миру й на війні, це вирішувальний чинник перемоги...

Ці думки німецького автора цікаві не тільки з погляду того, якого мінімуму уступок вимагають німці за свій збройний контингент для оборони Західної Європи, але — і ці проблеми не без інтересу й для нас — й які питання воєннотехнічного порядку стоять сьогодні перед повновартісною армією, яку приходиться щоліш розбудовувати.

К. С.

Військові новини

СПА

Стрільна з атомовим ладунком — керовані на віддаль, для Європи.

Головне командування американських збройних сил повідомило, що незабаром прибуде до Європи батальйон артилерії ракетних стрілен «Корпораль». Батальйон «Корпораль» складається з: 10 вистрільних рамп і 531 вояка обслуги. Ракета «Корпораль» розгортає швидкість, яка кількакратно перевищує швидкість голосу. Засяг її дії це 160—180 кілометрів, а її цільність дорівнює цільності гармат важкої артилерії. Її можна начинювати або звичайним вибуховим матеріалом, або ж атомовим ладунком, нищівна дія якого дорівнює тоді нищівній дії атомової бомби 1945 р. Оці згадані ракети мають бути застосовані в ролі артилерії для підтримки піхоти і для побороювання наземних цілей.

Крім того, до Німеччини має прибути ще одна ескадрилья керованих на віддаль бомбовиків типу «Матадор».

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

Англіїці втримують тепер під зброєю 850 000 вояків. 4 дивізії розташовано в Німеччині і по дві над Суезом та в Кенії, решта ж по різних стратегічно важливих пунктах «Комонвелту». В перших днях серпня ц. р. міністер війни заявив, що англійська армія буде реорганізована згідно з вимогами стратегії атомової зброї. В розпорядження піхоти має бути віддана більша кількість гелікоптерів (шрубовиків), а що зробить її, піхоту, еластичнішою й рухливішою. Міністер постачання повідомив, що під цю пору випробовується прототип нового мисливського реактивного літака «Р-1», який в горизонтальному польоті розгортає понадзвукову швидкість.

ОПАП

Бельгійські рушниці й американські набойі стаковитимуть спорядження військ ОПАП-у.

Вже узгоднено, що війська ОПАП-у уживатимуть в майбутньому американських рушничних набойів Т-65 (калібер 7,62 мм).

З-поміж багатьох типів рушниць-автоматів оста-

точно вирішено прийняти для військ ОПАП-у бельгійську рушницю F. N. Її первісний калібр 7 мм, після впровадження набоїв T-65, буде перебудований на кал. 7,62 мм. Технічні дані F. N.: тягар — 3,9 кг, довжина — 1,05 м; набой з неї можна вистрілювати поодиноким і чергами; частота стрілів — 620 на хвилину. Вона споряджена спеціальним приладом вистрілювати рушничні гранати. Можна ж її також вмонтовувати на спеціальну ляфету.

НІМЕЧЧИНА

За сфійними даними «фольксполіцай» («народна поліція») в Східній Німеччині начислює 80 000 — 85 000 людей. Це чисто військові одиниці, зорганізовані на совєтський лад. Вони розпоряджають: 1 300 танками й артилерією на самохідних ляфетах та 1 300 польовими, протилетунськими й протитанковими гарматами. Крім того, Східня Німеччина має ще 55 000 поліції служби безпеки і 25 000 пограничників.

Федеративна поліція Західньої Німеччини начислює 16 000 людей. Вона озброєна: пістолями, рушницями, легкими кулеметами та розпоряджає 50 панцерними возами. Крім того, її поодинокі країни держать разом 10 000 поліцаїв. Крім оцих названих поліційних з'єднань для спеціального призначення, у Федеративній Республіці є ще 90 000 поліцаїв, озброєних тільки пістолями.

В Західній Німеччині один поліцай припадає на 450 мешканців, а в Східній — один на 100.

ЯПОНІЯ

Японія почала організовувати нову армію. Вперше будуть зформовані дві сухоходні дивізії й летунство, що за п'ять років мають начислювати 40 000 вояків і 1 300 літаків. Інструкторів, озброєння й всьний матеріал доставлятиме Америка. Головнокомандувач новоствореної японської армії заявив, що тоді, як американці й південні корейці переймуть на себе оборону перед Китаєм, для Японії останеться обороняти північний відтинок перед СССР.

СССР

Советський генерал-професор про атомову війну.
В офіційні міністерства оборони СССР «Красная звезда» В першій статі з цієї серії («Красная звезда» від 2.8. 1954) генерал-майор і професор Б. Олісов, між іншим, пише, що вирішальний вплив на вислід майбутньої війни матимуть і надалі вояки на бойовищах, а не стратегічне летунство й атомово зброя. Стратегічне летунство й атомово бомба становлять «дуже велику небезпеку» для міст і цивільного населення. — пише генерал, — але вони не матимуть «майже жодного впливу на вислід боїв на поодиноких полях боїв. «Вороги миру», — читаємо далі, — надто перецінюють справжні можливості й якості атомової зброї, а роблять вони це тому, щоб застрашити світову опінію. Нині проти атомової зброї можна вже успішно боротися, а частини військ, добре вишколені й споряджені відповідно з вимогами атомової війни, зможуть успішно переводити воєнні операції, — закінчує генерал.

Костянтин Рокосовський

(Закінчення з 24. стор.)

відкомандований із СССР до Польщі. Восени 1949 року він прибуває до Варшави ще як маршал СССР, а вже через декілька днів, дістає польське громадянство і вслід за цим звання «маршала польського народу». Рокосовський як «маршал Польщі» займає зараз такі керівні пости в державі: міністра оборони, шефа поліції безпеки та члена політбюро й ЦК Польської робітничої партії (компартія Польщі). З приїздом Рокосовського пов'язується звільнення маршала Ролі-Жимерського із становища міністра оборони та заарештування його заступника, ген. М. Спихальського, якого знову обвинено тоді в «правицевій змові серед армії»; в армії почався період ґрунтовної чистки під керівництвом Рокосовського. Його накази й розпорядки виконуються безпроводно і охоплюють військово, політичну й господарську ділянки державного життя.

Як уже згадано, завдяки Рокосовському польська армія на нині стала надійною сателітною армією СССР і сповняє важливу роллю в стратегічних плянах Москви. По всіх штабах, в головнокомандуваннях армій чи то на всіх ключових позиціях міцно сидять сьогодні большевицькі старшини, зодягнені в польську уніформу. Ці високі старшини дістають краще жалування, приміщення та харч ніж відповідні польські. Отже панами ситуації тут не автохтонні поляки, а висланики Москви. Згадати б треба, що вони мають польські особисті документи, однак серед вояцтва чи населення розрізняють їх зараз через те, що вони не опановують якслід польської мови. Польських старшин,

які раніш займали ці високі пости, що їх тепер посіли колишні советські громадяни, було зліквідовано під закидом військової й державної зради чи то в наслідок чисток: отак винищено здоровий національний елемент Польщі.

У склад найвужчого штабу співробітників Рокосовського увіходять: генерали Корчиц, Поплавський і Комар — вони всі три — колишні советські старшини, мабуть, з походження поляки; їх було приділено до генерального штабу в характерні відповідальних за планування, вишкіл і постачання; зрештою ж до штабу співробітників належить ще шеф політичного відділу польської армії Нашковський, поляк вишколений у Москві. Під керівництвом оцих людей і впроваджується до польської армії советські методи військового й політичного вишколу.

Як далеко під Рокосовським пішла советизація польської армії може послужити факт, що формулу присяги замінено тут із: «за оборону віри і батьківщини» на «стояти в однім фронті з Советською армією». При військовій кар'єрі — найбільше важать знання російської мови й комуністична надійність, ніж військові здібності чи соціальне походження.

Такими реформами й досягненнями оправдав себе колишній маршал СССР, а сьогоднішній «маршал Польщі» Костянтин Рокосовський в польській республіці, перед своїм наказодавцем — Кремлем. В зударі Сходу й Заходу Рокосовський комуністичних надій не заведе.

Адреси представників В-ва „До Зброї“:

Австралія:	Fokshan Library & Book Supply 1 Barwon Street Glenroy W. 9, Vic.	Канада:	O. I. Eliashevsky 118 Medland St. Toronto 9, Ont.
Аргентина:	Denysiuk Mykola с. Curapaligüe 790 Buenos Aires	США:	Klym Jaroslaw 114 East. 11 th Street New York 3, N. Y.
Бельгія:	Schrajter F. 4 rue des Bouleaux Cheratte, Liege чекове конто для пересилки грошей: Camp. 2 376.24	Франція і Туніс:	Soroczak Miroslaw Oury-Sud 69 Florange (Moselle)
Бразилія:	Bajluk Dmytro Caixa Postal 6 Sao Caetano do Sul Sao Paulo	Швейцарія:	Dr. Prokop Roman Wabernstr. 40 Bern
Велико- британія:	Prokop Konstantyn 25 Hillcrest Rd. London W. 3	Швеція:	Harbar Kyrylo Box 62 Huddinge
Венесуеля:	Dejneka Alexander UKRAFOT Av. Espana Edificio Panamerica Caracas Catia		